

*A hírlapok, folyóiratok kurrens nemzeti
bibliográfiái a dualizmus korában –
különös tekintettel
az Országos Széchényi Könyvtárra
1867–1918*

KÉGLI FERENC

Az Országos Széchényi Könyvtár¹ életében meghatározó jelentőségű volt az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés: a Magyar Nemzeti Múzeum és a keretében működő könyvtár állami intézményként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányítása alá került. A miniszter, Eötvös József, intézkedéseivel megteremtette a könyvtár további fejlődésének alapjait. Intézkedéseinek egyike volt az az 1868. december 18-án kelt utasítás, melyben elrendelte az intézmény állományának új-járendezését a müncheni királyi könyvtár szakrendszerének alapján, továbbá azt, hogy e munkafolyamat keretében feldolgozást nyerjenek a könyvtár addig feltáratlan nyomtatványai is. (Ebben az időszakban ugyanis a nyomtatványállomány – Széchényi Ferenc nemzeti gyűjteménye, illetve a segédkönyvtárként használt Széchényi-féle soproni téka kivételével – még feldolgozatlan volt.) A rendezés irányítására Barna Ferdinánd segédőr kapott megbízatást, s vezetésével 1869 januárjában, napidíjas alkalmazottak közreműködésével megindult a feldolgozó munka.²

A rendezésre, feldolgozásra váró dokumentumok között ott voltak a folyóiratok és a hírlapok is. A folyóiratok mennyiségéről nincs adatunk, mivel korszakunkban e nyomtatványtípust nem különítették el; címléírásukat, osztályozásukat a könyvekkel együtt végezték, és raktározásuk is a könyvek szakcsoportjában történt.³ Az elkülönített hírlapállományról viszont rendelkezünk adatokkal: Mátray Gábor könyvtárőr, 1868 nyarán kb. 3600 kötetre becsülte mennyiségüket.⁴ A könyvállomány müncheni szakrendszerben történő feldolgozása 1876-ban befejeződött, a könyvanyag használhatóvá vált, a hírlapok rendezése azonban csak ezt követően kezdődött el,⁵ s az 1878 második félévétől 1879 első félévéig terjedő időszakra vonatkozó jelentés már arról számolt be, hogy „a rendezetlenül heverő régibb hírlapoknak rendezése munkába vétetett”.⁶

A fentiek ismeretében érthető, hogy a Széchényi Könyvtár csak az újjárendezést követően vált képessé kurrens nemzeti bibliográfiai szolgáltatás – köztük a hírlapok és folyóiratok jegyzékének – megindítására, a *Magyar Könyv-Szemle* hasábjain. A megjelenő hírlapokról, folyóiratokról való tájékozódás igénye természetesen folyamatosan fennállt az olvasóközönség részéről, a tájékoztatás formái a kiegyezést megelőzően már kialakultak.

SAJTÓBIBLIOGRÁFIÁK

Ahhoz, hogy a hírlapok és folyóiratok kurrens nemzeti általános bibliográfiájának (kurrensnek tekintve az évenkénti megjelenést is) fejlődését folyamatosan tudjuk bemutatni a dualizmus korában, vissza kell nyúlnunk az 1860-as évek elejére. A bécsi udvari posta rendszeresen közzétette német nyelven, a birodalomban megjelenő újságok és periodikus nyomtatványok jegyzékét, előfizetési árak feltüntetésével. Példaként megvizsgálva az 1861. évi jegyzéket⁷ láthatjuk, hogy a politikai lapok és a nem politikai lapok megnevezéssel felosztott anyag táblázatos formában, nyelvek szerinti csoportosításban közli az újság nevét, a megjelenés helyét, a heti megjelenési gyakoriságot, az előfizetés időszakát és az előfizetési árat. A politikai lapok nyelvek szerinti csoportjai a következők: I. német, II. szláv [a) cseh, b) lengyel, c) szerb, d) horvát, e) illír, f) rutén], III. olasz, IV. magyar, V. román, VI. görög. A nem politikai lapok között feltűnik a szláv nyelvek között a szlovén és a szlovák nyelvű újságok alcsoportja is. A január 1-jei keltezésű alapjegyzéket október 4-éig összesen hat kiegészítés követte, mely az időközben újonnan megjelenő, a megváltozott, valamint a megszűnt lapok jegyzékét ismertette. Mivel az utcai árusítás ebben az időben még nem volt engedélyezett, így a postai jegyzékek, bár szegényes adattartalommal, de teljes körű tájékoztatást nyújtottak a birodalom (s benne Magyarország) területén megjelenő hírlapokról.

A magyar időszaki kiadványok részletesebb ismertetését adta a Girókuti P. Ferenc szerkesztésében Pesten megjelent, 1861-re szóló *Országos nagy képes-naptár*, mely a Hazai intézetek, társulatok, egyletek működése, azok hivatalnokai s ügyvivői című fejezetének, Magyar irodalmi intézetek, hírlapok, folyóiratok a két testvérhazában alcímű szakaszában – egyebek mellett – 48 magyar nyelvű hírlap, továbbá 10 folyóirat leírását közli, a következő csoportosításban: Politikai lapok, Képes (encyclopaediai) lapok, Közhasznú heti lapok, Szépirodalmi- s kritikai lapok, Gazdasági lapok, Ipar- s kereskedelmi-lapok, Egészségügyiek, Egélyiek, Különfélék, Humorisztikus lapok, Folyóiratok.⁸ Példa egy lap leírására:

„Kolozsvári Közlöny” 5-dik évfolyam. Politikai lap, megjelenik hetenkint háromszor. Kiadója Stein János. Ára negyed évre 3 ft. Tulajdonos és szerkesztő: Makfalvi Dózsa Dániel. Külföldész: ft. Kriza János.

Az adatelemeiben majdnem teljesnek mondható leírások közlésének indokaként a naptár funkciójából adódó tájékoztatás, valamint – az ár közzététele miatt – az előfizetésre való rejtett buzdítás gyanítható. Egy másik orgánium viszont, ugyanebben az időszakban a hazai sajtó egészének utólagos számbavételére vállalkozott.

Az 1861–1862. évi sajtóbibliográfia a Magyar Tudományos Értekezőben

Knauz Nándor és Nagy Iván szerkesztésében és kiadásában 1862 elején indult meg Esztergomban a *Magyar Tudományos Értekező* című, tudományos könyvészeteti és kritikai folyóirat. A könyvészeti rész összeállítására Aigner Lajos, a pesti Pfeifer-könyvkereskedés segédje ajánlkozott.⁹ A folyóirat szerkesztői örömmel vállalták fel a kurrens nemzeti bibliográfia közlésének feladatát: „A magyarországi sajtó termékeinek tüzetes registrálásával az Új Magyar Múzeum megszűnte óta egyik időszaki közlönyünk sem foglalkodik, holott azt azelőtt a politikai napi lapok egy némelyike is föladatának tartotta. Ennélfogva az irodalmi történelem érdekében czélszerűnek tartottuk hazai *könyvészeti* közleményeinket folytatólag ott kezdeni meg, hol azt 1860. év végén a megszűnt Új M. Múzeum abba hagyta. Így erkölcsileg kötelezve érezzük magunkat egyelőre az 1861. évi könyvészet közlésére is, [...]”¹⁰

Az 1861-ki magyarországi könyvészet című bibliográfia az 1. kötet 1–5. füzetében, illetve a 2. kötet 1–2. füzetében, XXI tematikus fejezetbe rendezve jelent meg. Összeállítója a könyvészet XXI. fejezeteként, Folyóiratok címmel közölte a tárgyévben megjelent hírlapokat és folyóiratokat.¹¹ A Magyarországon és Erdélyben megjelent 69 magyar, 2 magyar–német, 32 német, 4 román, 3 szerb és 8 szlovák nyelvű (összesen 118) időszaki kiadvány a következő csoportosításban található: 1. Politikai lapok, 2. Törvényhozási lap, 3. Nyelvészeti lap, 4. Egyházi lapok, 5. Nevelési és ifjúsági lapok, 6. Természettudományi s gyógyászati lapok, 7. Kereskedelmi s iparlapok, 8. Gazdasági lapok, 9. Szépirodalmi és divatlapok, 10. Humoristikus lapok, 11. Zenészeti lap, 12. Egyes tartalmú lapok.

A csoportosítás egyféle felosztási elv, a tartalmi szempontok figyelembevételével történt. Az egyes csoportokon belül elkülönül a magyar, illetve a hazai nem-magyar nyelvű anyag, a betűrend általában a porosz katalogizálási szabályzat megoldásait követi. A leírások a lehető legteljesebben írják le és a leghívebben kívánják tükrözni a kiadványokat (bár mint látni fogjuk sajtóhiba – Pákh helyett Páckh – előfordult), minden lényeges adat (a nyomda neve is) felvételre kerül. Hivatkozás történik az előzményre, a melléklapra, első évfolyam estében az indulás dátumára, az év közben történt nyomdaváltozásra, vagy a megszűnésre. Példák a leírásokból:

Alföld. Politikai napilap. I. évfolyam. Felelős szerkesztő: *Márton Ferenc*. Kiadó-tulajdonos: Bettelheim Vilmos. Nyomt. Réthy L. *Aradon*. Megjelenik 1–1½ íven kis ívrétben. Előfiz. ára: 5 óra 6 ft. 25 kr., 2 óra 2 ft. 80 kr. Megindítatott aug. 1-én.

Concordia. Diurnalu politiku si literariu. (Politikai s irodalmi napilap román nyelven.) I. évfolyam. Felelős szerkesztő Popu Zsigmond. Nyomt. Beimel J. és Kozma V. Pesten. Megjelenik naponként 1 íven ívrétben. Előf. ára: 1 évre 8 ft., ½ évre 5 ft., ¼ évre 3 ft. Megindítatott május elején.

Vasárnapi újság. VIII. évfolyam. Felelős szerkesztő: Páckh Albert. Kiadó tulajdonos: Heckenast G. Nyomt. Landerer és Heckenast Pesten. Megjelenik hetenkint 1¹/₂–2 íven 4-rétben. Előf. ára: 1/2 évre 3 ft., a „Politikai újdonságok”-kal együtt 5 ft.

Az 1862. évi könyvészet a 2. kötet 3–6. füzetében szintén részletekben jelent meg. A bibliográfia összeállítójaként Aigner ezúttal a Jécsai A. Lajos nevet használta. A XVIII. fejezet (5–6. füzet p. 502–513.) ismét Folyóiratok címmel tartalmazza a hazai időszaki kiadványok bibliográfiáját. A 103 tétel (64 magyar, 23 német, 4 román 5 szerb és 7 szlovák nyelvű kiadvány) csoportosítása és leírása hasonló módszerekkel készült mint az előző évi. A leírásban történt némi változtatás: a nem magyar nyelvű lapok leírása – a terjedelem és az előfizetés adatait kivéve – az eredeti nyelven készült.

A *Magyar Tudományos Értekező*, az egyik szerkesztő, Nagy Iván, családtörténeti kutatásaival való elfoglaltsága, illetve a közönség részvétlensége miatt¹² 1862 végén megszűnt. Az olvasóközönség, az érdeklődők azonban nem maradtak tájékoztatás nélkül a hazai sajtóval kapcsolatban. Egy másik lap, az 1854-ben megindult *Vasárnapi Újság*, nagyjából ugyanezen időben érezte hazafias kötelességének azt, hogy év elején közlésegye a magyar nyelvű hírlapok jegyzékét.

A Vasárnapi Újság kurrens sajtóbibliográfiája 1861–1867

A kiegészítést megelőző időszakban a Páckh Albert által szerkesztett és Jókai Mórt főmunkatársként foglalkoztató hetilap (Miklóssy János megfogalmazása szerint) „nálunk eddig nem ismert létszámú olvasóközönséget teremtett. Sokfelé ágazó, múltat, jelent, jövőt látkörbe vonó közleményeit, a társadalom- és természettudomány új eredményeit a nemzet széles rétegeihez juttatta el. [...] Egy nemzet ellenállását erősítette a műveltség nyújtotta eszközökkel.”¹³

A lap az 1861. január 6-ai számában, A magyar hírlapirodalom 1861 elején címmel, a Tárház című rovatban jelentette meg először a magyar nyelvű lapok listáját. Bevezetőjében magyarázattal is szolgál: „Az év elején érdekesnek véljük az összes magyar lapok jegyzékét összeállítani, hogy olvasóink az irodalom iránti folyton növekvő részvét élő bizonyosságait szemlélhessék. Ez is a magyar életrealitás azon bizonyítványai közé tartozik, melyekre örömmel utalhatunk.”¹⁴

A jegyzék összesen 52 magyar nyelvű hírlapot sorol fel a következő csoportosításban: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilap, III. Encyklopaediai képes lapok, IV. Szépirodalmi és divatlapok, V. Néplapok, VI. Szaklapok, VII. Humorisztikus lapok, VIII. Vidéki lapok, IX. Külföldi lap. (Ez a csoportosítás váltogatja a felosztási szempontokat, egyszer a lap tartalmát, máskor a megjelenés időszakát, vagy helyét veszi alapul.) Az egyes tételek a lap címét, a pesti lapok kivételével a megjelenés helyét, a szerkesztőt és a kiadót nevezték meg. Az összeállítás lehetséges forrását vizsgálva az állapítható meg, hogy nem egyszerű átvétele valamilyen meglévő listának, hanem a *Vasárnapi Újság* munkatársának saját gyűjtése. Ha feltételezzük és el-

fogadjuk, hogy az 1861. évre szóló *Országos nagy képes-naptár* a tárgyévét megelőzően jelent meg, akkor mondhatjuk azt, hogy a lapok csoportosításán lehet ugyan érezni a naptár hatását, a tartalmat tekintve viszont az látható, hogy a *Vasárnapi Újság* több tételt közöl mint a naptár, avval együtt, hogy ez utóbbiban egy német nyelvű (*Pesther Lloyd*), továbbá egy 1860 végén megszűnt lap (*Napkelet*) is szerepel. A bécsi postai árjegyzék sem lehetett kizárólagos forrás, hiszen a január 6-ai *Vasárnapi Újság*-ban olyan tételek is találhatók (*Budapesti Képes Újság*, *Garabonciás Deák*, *Magyar Izraelita, Népbárát*), melyek újonnan induló lapként csak a postai jegyzék január 30-ai kiegészítésében szerepelnek először. A *Vasárnapi Újság*-ban rendszeresen találkozhatunk az induló új lapok programját ismertető, előfizetésre buzdító híradásokkal, hazai lapok megrendelését reklámozó hirdetésekkel. A *Vasárnapi Újság* szerkesztősége így frissebb információkkal rendelkezhetett, mint a bécsi postahivatal.

A hazai időszaki sajtóról az előző évtizedben is jelentettek meg egyes lapok alkalmanként összeállítást, de a *Vasárnapi Újság* abban tért el a korábbi gyakorlattól, hogy az 1861. évi első közlést követően több mint három évtizeden keresztül rendszeresen teret adott a hazai magyar nyelvű időszaki sajtó nemzeti általános kurrens bibliográfiájának.

Az 1862. évi januári közlemény,¹⁵ elhagyva a Külföldi lap csoportját, a megmaradt nyolc szakcsoportba rendezi az év elejére hirdetett és megjelenő lapokat, az esetleges előfizetni szándékozók tájékoztatására közli azonban már a félévi előfizetési árakat is. Ezt az alapjegyzéket – folytatólagosan – három további összeállítás egészíti ki. Az első azokat a lapokat sorolja fel, melyek az előző év folyamán keletkeztek, de még az évben meg is szüntenek, így sem a tavalyi újévi, sem a jelenlegi kimutatásban nem szerepelhettek. A második azokat a lapokat tartalmazza, melyek az 1861. év eleji jegyzékben szerepeltek ugyan, de az év folyamán megszüntenek. Végül a harmadik azoknak a listáját közli, melyek az 1862. évi jegyzékben mint „egészen új czégek jelennek meg”. (Közülük hét valóban egészen új lap, míg három csak nevet változtatott.) A három kiegészítés azt bizonyítja, hogy a hírlapjegyzék meg nem nevezett összeállítója bibliográfiai igényességgel kívánta ellátni feladatát. A következő években lényegében a fentiekben ismertetett szerkezet alkalmazására került sor.

Az 1863. év eleji bibliográfia¹⁶ tételeinek leírásai közlik először a hírlapok évfolyamjelzését, s ezzel kialakult a hírlapok leírásának az a formája, melyet több éven át követett a *Vasárnapi Újság*. A leírás sémája a következő: cím, (előbbi cím), (vidéki megjelenési hely), évfolyam, szerkesztő, kiadó, éves előfizetési ár. Szükség esetén a melléklet feltüntetése is megtörtént. Példák az 1863. évi leírásokból:

Pesti Napló. 14-ik évfolyam. Szerk. B. Kemény Zsigmond. Kiadó Emich. Ára 21 ft. egy évre.

Jövő. (azelőtt Trombita) 2. évf. kiadó Kövér Lajos. 8 ft.

Vasárnapi Újság. 10. évf. Szerk. Pákh Albert. Kiadó Heckenast. Ára 6 ft. (a Polit. Újdonságokkal együtt 10 ft.)

Bihar. (Nagyvárad.) 2. évf. Szerk. Gyórfy Gyula. Kiadó Hollósy. 8 ft.

Az első négy évben kizárólag a havonta többször megjelenő, magyar nyelvű lapokra terjedt ki a gyűjtőkör. Folyóiratokról először 1864-ben történik (egyenlőre nemleges) említés, amikor a jegyzék végén a magyar lapok számának összesítése azzal a megjegyzéssel zárul, hogy „nem számítva be a folyóiratokat”.¹⁷ A következő évben azonban már ott találjuk a hírlapok római számmal ellátott nyolc csoportja után a folyóiratok betűrendes felsorolását,¹⁸ s ez a forma egészen az 1860-as évek végéig fennállt. A *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiája a kiegyezés évének elején is megjelent,¹⁹ ugyanebben az időben azonban – minden bizonnyal az osztrák–magyar kiegyezés érdekében 1866 végén megindult érdemi tárgyalások hatására – egy olyan könyvészeti elképzelés született mely magába kívánta foglalni a hazai időszaki kiadványok bibliográfiáját is.

Az Irodalmi Értesítő sajtóbibliográfiája 1867

Az *Irodalmi Értesítő* című könyvészeti szaklap megindításának ötlete az 1861–1862. évi magyarországi könyvészetet szerkesztő Aigner Lajostól eredt, aki az időben Ráth Mór könyvkereskedésében dolgozott Pesten. Felismerve azt, hogy munkája mellett nem lenne ideje egy kurrens könyvészet lelkiismeretes szerkesztésére, ráruházta a kiadás jogát (és a szerkesztői munkát) Demjén József²⁰ pesti könyvkereskedőre. Demjén, 1867 márciusában „a honi irodalom és művészet terjesztése érdekében” egy olyan folyóiratot indított, mely a kiadó szándéka szerint rendszeresen regisztrálni óhajtotta „a megjelenő összes irodalmi és művészeti termékeket”.²¹ A teljességet célként kitűzve, a szerzőket és a kiadókat kérte új termékeik egy példányának beküldésére, míg az új hírlapokból elegendőnek tartotta a program s egy mutatószám beküldését.²² A folyóirat első száma – egyebek mellett – Magyar időszaki irodalom címmel 99 tétel leírását adja egységes betűrendben, néhánynak a rovatait is felsorolva. A melléklapok önálló tételként is szerepelnek. A leírások gondos szerkesztői munkáról vallanak, megállapítható az egységes megoldásokra való törekvés, a közlésre szánt adatcsoportok körének hiánytalan fölvétele, ugyanakkor nem használja ki a rövidítésekből adódó terjedelemcsökkentés lehetőségét. Példa egy leírásra:

Hon. Politikai és közigazgatási napilap. Ötödik évfolyam. Felelős szerkesztő s kiadó tulajdonos Jókai Mór Pesten. Előfizetési díj: fél-évre 10 ft. 50 kr. negyedévre 5 ft. 25 kr, egy óra 1 ft. 75 kr. (Az esti lappal együtt félévre 12, negyedévre 6, egy óra 2 forint).

A második szám egy 12 tételes kiegészítést ad még az előző szám időszaki irodalmához. Aigner eredetileg úgy tervezte, hogy tavasztól már lehetősége lesz belefolyjni a munkálatokba, később pedig teljesen át kívánta venni a lap szerkesztését, de a harmadik szám megjelenésére már nem került sor, így a dualizmus korszakának kezdetén az *Irodalmi Értesítő* csak szerény, korai kísérlete maradt egy olyan önálló nemzeti bibliográfiai orgánumnak, mely a könyvek mellett az időszaki kiadványokat is regisztrálni kívánta.

A Magyar Könyvészet sajtóbibliográfiája 1869–1870

Aigner – Rautmannal társulva – 1868 nyarán önálló könyvkereskedést nyitott Pesten.²³ 1869 januárjában *Magyar Könyvészet* címmel olyan havi folyóiratot indítottak, mely alcíme szerint teljes jegyzéke kívánt lenni „a Magyarországon újonnan megjelenő könyvek-, folyóiratok, hírlapok-, térképek- és műtárgyaknak, valamint a nevezetesebb külföldi műveknek.” Programjából az derül ki, hogy nemcsak a magyar, hanem bármely hazai nyelven megjelenő nyomtatványra kiterjed a lap érdeklődési köre. A szerkesztő, Aigner Lajos, rögtön az első számtól kívánta megindítani az 1869-ki magyarországi hírlapirodalom című rovatot, mely anyagának összeállítására barátját, Szinnyei Józsefet,²⁴ az ismert hírlapgyűjtőt és bibliográfust kérte föl, január 13-ai levelében: „A »Magyar könyvészet« [...] meg fog indulni és Téged kedves barátom, ezennel ünnepélyesen fölkérlek tiszteletbeli *munkatársnak!* Nevezetesen kérnék a hírlapirodalmi szakmát elvállalni szíveskedjél, mivel azt náladnál jobban úgy sem készítheti senki.”²⁵ A biztosítótársasági hivatalnokként Pozsonyban dolgozó Szinnyeinek ez volt az elsőként megjelent kurrens hírlap-bibliográfiai munkája. Nagy szorgalommal látott neki az Aigner által küldött hírlapok feldolgozásához, a fölkérő levélben kapott címléfrási minta alapján.²⁶ Minden lehetséges további forrást is felhasznált az anyag teljességéért, így például a pozsonyi postán, az „expeditor” szívesességéből több frissen megjelent lap leírását készíthette el.²⁷

Az 1869-ki magyarországi hírlapirodalom című bibliográfia, az összeállító, Szinnyei József nevének föltüntetésével jelent meg a lap első három számában. Különválasztva a magyar, illetve a nem magyar nyelvű irodalom csoportját, címük betűrendjében tartalmazza nemcsak a hírlapok, hanem a folyóiratok címléfrásait is. A teljesség érdekében a szerkesztő az első számban a lapkiadókhöz és -szerkesztőkhöz fordult, kérve őket az „itt föl nem említett lapjaik egy-egy számának mielőbb való beküldésére, mert – hitelesség okáért – csakis azon lapok címei közöltetnek, melyeket színről színre láttunk.”²⁸

A leírások a lehető legteljesebb tartamát adják az időszaki kiadvány jellemzőinek, s következetesen alkalmazott tipográfiai megoldásai kiválóan vezetik az olvasó

Id. Szinnyei József
(1830–1913)

szemét. A melléklapokról a betűrend megfelelő helyén rövid visszautalás található a főlap címére. Példa egy magyar nyelvű lap leírására:

Orvosi Hetilap. Honi s külföldi gyógyászat és kórbuvarlat közlönye. XIII. évfolyam. Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos Markusovszky Lajos tr. Nyomatik Khór és Wein könyvnyomdájában Pesten.

Megjelenik minden vasárnap 4drét egy íven, „Szemészet” és „Közegészségügy és törvényszéki orvostan” című, felváltva havonként megjelenő melléklapokkal. Előf. ára: helyben félévre 4 frt 50 kr, vidéken 5 frt. (Keletkezett 1867. június 4-dikén.)

A nem magyar (horvát, német, olasz, rutén, román, szerb, szlovák) nyelvű sajtó esetében is ugyanolyan teljes leírást készült:

Pestbudinske Vedomosti. (Pestbudai tudósítások.) Politikai tót lap. IX. évfolyam. Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos Feriencik M. István. Nyomatik a m. kir. Egyetem nyomdájában Budán.

Megjelenik minden szerdán és szombaton, kis ívrét egy íven. Előfiz. ára: egész évre 10 frt; félévre 5 frt 10 kr., negyedévre 2 frt 60 kr. (Keletkezett 1861-ben.)

Az 1869. évi utolsó számában Aigner sajnálkozva vallotta be, hogy a folyóirat a programban kitűzött összes célt nem tudta megvalósítani, de büszkén állapította meg azt, hogy „a hazai hírlapirodalom jegyzéke eddig nem létezett pontossággal nyújtott, a miért irodalmunk nevében, Szinnyei József barátomnak ezennel köszönetet szavazok”.²⁹

A *Magyar Könyvészet* 1870. évi január–márciusi, illetve június–augusztusi (összevont) számai ismét közölték az az évi magyar, valamint a német nyelvű hírlapok és folyóiratok betűrendes jegyzékét, de Aigner már egészen egyszerű, rövidre összevont leírásokat kért Szinnyeitől.³⁰

A *Magyar Könyvészet*, melynek hírlapirodalmi rovata a teljes körű hazai kurrens nemzeti sajtóbibliográfia fígyelemre méltó, korai előfutára volt, 1870 végén megszűnt.

A Vasárnapi Újság sajtóbibliográfiája 1869–1894

Az 1867-es kiegyezést követően a sajtószabadságot kimondó 1848. évi XVIII. t.-c. lépett ismét hatályba, s ennek, valamint a politikai viszonyok megváltozásának következtében a hírlapok száma az év folyamán ugrásszerűen megemelkedett, mintegy megkétszereződött. A *Vasárnapi Újság* nem is vállalkozott 1868 elején a hírlap-bibliográfia közzétételére, csak egy hírlapirodalmi statisztikát jelentetett meg augusztus 23-i számában.³¹ A cikk szerzője az Aigner *Magyar Könyvészet* című folyóiratával kapcsolatban már bemutatott Szinnyei József volt, aki korábban, egyéb cikkei mellett, a hazai hírlapirodalmat a kezdetektől 1853-ig bemutató sorozatával szerepelt a *Vasárnapi Újság*-ban. A kurrens hírlapirodalom adatait ismertető mostani munkájában

így indokolja témaválasztásának fontosságát: „A szabad sajtó, s az annak szárnyai alatt fölvirágzó hírlap-irodalom egyik legbiztosabb mérve a nemzetek haladásának, mert biztos mutatója – a mi azzal együtt jár – a köz-dolgok iránti érdekeltségnek.” Az összeállítás a földrészek, valamint az európai államok 1826. és 1868. évi hírlapstatisztikai adatait tartalmazza, majd a Magyarországon (és a társult Horvátországban) 1868-ban megjelenő lapok és folyóiratok megoszlását ismerteti megjelenési helyük betűrendjében, azon belül nyelvi megoszlásban. Szinyyei tehát a *Vasárnapi Újság* korábbi jegyzékeinek hazai megjelenésű, de csakis a magyar nyelvre korlátozott gyűjtőköri elvét – statisztikájában – kitágította a nemzeti bibliográfia területi elvére. Összegzésül megállapítja, hogy „az egész magyar birodalomban megjelenik jelenleg 49 városban 259 hírlap és folyóirat, és pedig: magyar 135, német 63, tót 5, román 13, horvát 21, szerb 12, ruthén 3, olasz 5, héber 1 és latin szintén 1”. A statisztikai összeállításhoz fűzött szerkesztőségi megjegyzés szerint a hazai hírlapirodalom – különösen vidéken – oly mértékű fejlődésnek indult, hogy az első félév folyamán keletkezett kimutatás alig mutathatja be hitelesen a jelenlegi állapotot. Az alkalmat felhasználva, az újság szerkesztője (Nagy Miklós), nyilvánosan felkérte az arra illetékeseket, hogy „szíveskedjenek a megjelenő lapokból egy számot szerkesztőségünkhöz beküldeni, hogy e közérdekű kimutatást jövőre minél nagyobb teljességben állíthassuk össze”.

A *Vasárnapi Újság* tehát, a hírlapok megnövekedett számának ellenére sem mondott le arról, hogy helyet biztosítson a későbbiekben is a szokásos sajtóbibliográfiájának. A legközelebbi lista 1869 elején jelent meg, és ismét csak a magyar nyelvű időszaki kiadványokat tartalmazta. Az egy éves kihagyást az összeállító azzal indokolta, hogy mivel az 1868. év folyamán szüntelenül új meg új lapok keletkeztek, ezért így kívánják teljessé tenni „e vállalatok sorozatát”.³² A bibliográfia először az 1868. évi anyagot közli szakcsoportonként, másodlagos besorolási elvként az évfolyamjelzés csökkenő rendjét véve figyelembe. A tematikus szakcsoportok rendje és elnevezése némileg módosult a korábbiakhoz képest: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilapok, III. Vegyes tartalmú képes lapok, IV. Egyházi és iskolai lapok, V. Szépirodalmi s divatlapok, VI. Humorisztikus lapok, VII. Szaklapok, VIII. Vidéki lapok (nem politikai vagy szaktartalommal), IX. Hirdetési lapok. A listát a számozatlan Folyóiratok csoportja zárja. A leírások a korábbiakhoz hasonló elvek alapján készültek, de szükség szerint feltüntetésre került a megjelenés gyakorisága. Mivel ez a bibliográfia – eltérően a korábbiaktól – nem előzetes tájékoztatás, hanem a tárgyévi anyag számbavétele céljából készült, így az egyes tételeknél az év közben történt megszűnés ténye is közölhető volt. Az 1869. évi anyag már csak az újonnan megindított lapokat, a korábbi lapok címváltozását, illetve melléklapok önállóvá válásának tényét rögzíti.³³

Mintegy a bibliográfia kiegészítéseként az év decemberében ismét megjelent Szinyyei statisztikai kimutatása a fenti két év folyamán a „magyar birodalom korona-országaiban” bármilyen nyelven megjelent hírlapokról és folyóiratokról.³⁴

Az 1870. év korszakos változást hozott a *Vasárnapi Újság* évente közzétett hírlapbibliográfiája szempontjából. A hírlapgyűjtőként és -bibliográfusként már közismert, de továbbra is biztosító társasági hivatalnokként dolgozó Szinyyei, 1869 májusában

Pozsonyból Pestre költözött, s személyes barátságba került Nagy Miklóssal, a lap szerkesztőjével. Ez is közrejátszhatott abban, hogy 1870 elején Szinnyei megbízást kapott tőle, az az évi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok szokásos jegyzékének összeállítására.³⁵ (A korábbi években a szerkesztőség belső munkatársai készítették – nevük közlése nélkül – a hírlapirodalmi jegyzékeket,³⁶ a továbbiakban viszont Szinnyei lett az állandó összeállítója a lap kurrens sajtóbibliográfiájának.³⁷)

Nagy Miklós – Szinnyei rábeszélésére – hozzájárult ahhoz, hogy a gyűjtőkör területi szempontúvá alakuljon át, vagyis a Magyarországon és Horvátországban megjelent minden hírlapra és folyóiraatra kiterjedjen.³⁸

A folyóiratok, római számmal ellátott szakcsoportként, teljes jogú részévé váltak a bibliográfiának, amely azonban továbbra is megtartotta címében a szűkebb értelmű „hírlapirodalom” meghatározást. A címleírásokban újdonságként megjelent a keletkezés dátuma; az egyes szakokban a lapok a keletkezési idejük alapján rendeződtek úgy, hogy a szakcsoport élén a legkorábban megjelent kiadvány állt. Az 1870. évre vonatkozó anyagból elsőként a *magyar nyelvűeket* tartalmazó rész jelent meg.³⁹ Példák a címleírásra:

Alföldi Hírlap. (Debreczen.) Szerk. és kiadja Telegdi László. Megjelenik hetenként 3-szor. Új folyam. IV. évf. Ára helyben 8 frt. vidékre 9 frt. (Keletkezett 1867. július 1-én; a régi folyam 1848–49-ben jelent meg.)

Orvosi Hetilap. Szerk. Markusovszky Lajos. XIV. évfolyam. Ára helyben 9 frt., vidékre 10 ft. Melléklapjai a „Szemészet” és „Közegészség és törvényszéki Orvostan”. (Keletkezett 1857. jún. 4-én.)

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Thaly Kálmán. IV. évf. Évenként 10 füzet. Ára nem tagoknak 6 frt, társulat tagjai tagdíj (5 frt) fejében kapják. (Keletkezett 1867. júliusban.)

A tételeket az 1869-ben megszűnt lapok és folyóiratok betűrendes jegyzéke követi. A második közlemény, hasonló szerkesztési elveket alkalmazva, a *német nyelvű* kiadványokat sorolta fel.⁴⁰ Példa a címleírásra:

Neue Temesvarer Zeitung. (Temesvár.) Szerk. Strasszer Albert, kiadják Förc Gusztáv és Strasszer Albert. III. évf. Ára helyben 11 frt. postán 15 frt. (Keletkezett 1868. jan. 2-án.)

A példából megállapítható, hogy a leírás csakis a címet tükrözi az eredeti német nyelven, a szerkesztés, kiadás adatait magyar fordításban közli. Az 1870. évre vonatkozó anyag záró közleménye a *szlovák, a román, a szerb, a horvát, a rutén, az olasz és a latin nyelvű* újságok, illetve folyóiratok bibliográfiája.⁴¹ Leírási példák:

Narodne Hlasznik. (Nemzeti híradó.) Politikai lap. Szerk. és kiadja Feriencsik Miklós. III. évf. Megjelen havonként 1-szer Budán. Ára 1 frt.

Transilvania. (Erdély.) Az erdélyi román irodalmi egylet közlönye. Szerk. a társulat első titkára. III. évf. Megjelen havonk. 3-szor Brassóban. Ára tagoknak 2 frt, nem tagoknak 3 frt.

Maticza. (Méh.) Szépirodalmi és tudományos folyóirat. Szerk. Hadzsics A. Kiadja a szerb Maticza társulat. V. évf. Megjelen havonk. 3-szor Újvidéken. Ára 4 frt.

Svjet. (Világ.) A szent Bazil társaság közlönye Ungvárt. Szerk. Fedorov Viktor. IV. évf. Megjelen hetenként 1-szer. Ára 4 frt.

Részben a példából is látható, hogy az alapítás dátumán kívül e leírások is minden lényeges adatra kitérnek, bár a korábbiakhoz képes előfordulnak eltérések is. Az adatok elrendezése nem pontosan követi az eddig kialakított formát: a megjelenési hely hol az időszakosság, hol a közreadó adatát követi. A szlovák, szerb, és rutén címek nem a kiadvány nyelvének megfelelő betűkkel, hanem a magyar kiejtés betűivel íródtak.

E harmadik közleményt a „magyar korona-országokban” 1870 elején létező hírlapok és folyóiratok összesített, több szempontú statisztikai kimutatása zárta, melynek végén Szinnyei utal arra, hogy kimutatásának lehetnek hiányai, ezért a szerkesztőség készséggel fogadná „ha újonnan meginduló lapjaink – bármilyen nyelven írsanak is azok – legalább az első számot beküldenék jövőre, hogy mi képesek lehetnénk ezentúl kifogástalan hírlapstatisztikát adni”.⁴² A felhívás nyomán beküldött újságok alapján 1870 és 1876 között a lap rendszeresen közreadta Tárház című rovatában az alapjegyzék lezárása után keletkezett időszaki kiadványok leírásait.⁴³

Az 1871. év⁴⁴ ismét változásokat hozott a bibliográfia szerkezetében és gyűjtőkörében. Szinnyei XI. szakcsoportként kiemelte a vegyes melléklapokat; a csoporton belül továbbra is a keletkezési idő maradt a besorolás alapja, pontosabban az évfolyamjelzés, mivel a keletkezés dátumának közlése ettől kezdve ismét elmaradt a leírásokból. Lényegesebb (és sajnálatosabb) változás volt viszont az, hogy megszűntek, és ezt követően a *Vasárnapi Újság*-ban többé nem jelentkeztek, a hazai nem magyar nyelvű időszaki kiadványok jegyzékei. Az enciklopédikus jellegű hetilap egyik fő célja (ahogy szerkesztője, Nagy Miklós megfogalmazta) az volt, „hogy hű tükre legyen a magyar közéletnek”.⁴⁵ Bár ideológiai megfontolások is elképzelhetők, de bizonyára a terjedelmi korlátok játszhattak döntő szerepet abban, hogy elmaradt, s később sem tért vissza a hazai nem magyar nyelvű sajtó bibliográfiája. Létezése azonban nyilván volt tartva: a hazai nem magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok továbbra is szerepeltek a jegyzékeket lezáró részletes statisztikai kimutatások számadataiban.

Az 1871-es évvel tulajdonképpen kialakult a többé-kevésbé végleges szerkezet és leírási forma. A tételek a keletkezési idejük alapján rendeződnek a tizenegy, első sorban műfaji szempontok szerinti csoportban. A másodlagos rendezőelvről (a kiadvány kora), a lapalji jegyzetből értesülhet az olvasó. A csoportok 1874-től a budapesti, valamint a vidéki kiadványok alcsoportjára osztódnak, melyekhez 1883-tól – a gyűjtőkör kiegészítésével – a külföldi magyar nyelvű sajtó alcsoportja csatlakozik. (A megjelenés helye csak a vidéki, illetve a külföldi kiadványok tételeiben szerepel.) A leírások láthatóan autopszia alapján készültek. Címleírási példák az 1876. évből:⁴⁷

politikai napilap Budapesten

Pesti Napló. Szerk. Urváry Lajos; kiadó-tulajdonos az »Athenaeum« irodalmi és nyomdai részvénytársulat. XXVII. évfolyam. (Reggeli és esti kiadás, közgazdasági havi melléklettel.) Ára egész évre 24 ft.

szaklap Budapesten

Orvosi Hetilap. Szerk. és tulajd. Markusovszky Lajos tr.; főmunkatárs Balogh Kálmán tr. XX. évfolyam. Ára 10 ft.

vidéki lap (nem politikai tartalommal)

Székesfehérvár és Vidéke. (Székes-Fehérvár.) Szerk. és kiadó-laptulajd. Csitári Kálmán. III. évf. Megjelenik hetenként 2-szer. Ára 8 ft.

folyóirat Budapesten

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Szilágyi Sándor. X. évf. Megjelenik minden hó 12-én. (aug. s szept. hónapokat kivéve.) Ára 6 ft; a társulat tagjai tagdíj (5 ft.) fejében kapják.

Az alapjegyzéket az előző évben megszünt, továbbá az előző évben, illetve a tárgyév elején keletkezett lapok és folyóiratok felsorolása követi, szakcsoportok szerinti bontásban. A bibliográfiát egy Összevont átnézet című kimutatás zárja, mely a hazai (és a külföldi magyar nyelvű) hírlapok és folyóiratok többszempon-tú statisztikai számadatait foglalja magába, a kezdetektől a tárgyévig bezárólag, kiemelten összehasonlítva a tárgyév és az előző év adatait.

A bibliográfia elsősorban a lap olvasóközönségét kívánta szolgálni, így bizonyos mértékig érthető, hogy az általános tájékozódáshoz elegendőnek gondolták a periodikumoknak a kezdetektől alkalmazott szakrendszerét, s mellőzték az egyéb szempontú visszakeresést elősegíthető mutatókat. A teljességre való törekvés ugyanakkor mindvégig fontos szempont volt: a lap több alkalommal is fölhívást tett közzé a megjelenő lapok beküldésére, hiszen elsősorban ez adta mindig az alapot a jegyzékek elkészítéséhez. Az 1895. január 19-ei fölhívás így hangzott: „A »Vasárnapi Újság«-ban minden év elején rendszeren közöljük »Magyar hírlap-irodalmunk« kimutatását; a lapok szaporodtával azonban ennek összeállítása mindinkább nehezebbé válik; ezért a kimutatás teljessége s minden reklamáció elkerülése végett kérjük az illető szerkesztő urakat, hogy lapjaikból vagy folyóiratukból egy idei számot beküldeni szíveskedjenek.”⁴⁷ A fölhívásra azonban ezúttal mindössze öt hírlapszám érkezett, s ebből csak kettő volt igazi újdonság. A kimutatás pontos összeállítására így nem volt reális lehetőség, s Nagy Miklós a kurrens sajtó-bibliográfia végleges beszüntetése mellett döntött.⁴⁸

A kurrens nemzeti sajtóbibliográfia közlésének több mint harminc éven át tartó folyamata ezzel szerencsére nem szűnt meg. Folytatásához – Szinnyei elkötelezettsége mellett – a *Magyar Könyvszemle* új folyamának megindulása, az Országos Hírlap-

könyvtár 1884-ben történt létrehozása, s a Széchényi Könyvtárban e hírlapkönyvtár keretében folyó gyűjtő és feltáró munkálatok eredményessége nyújtotta a biztos hátteret.

A sajtóbibliográfia intézményes műhelye, a Hírlapkönyvtár létrejötte

Előzmények

A többnyire napi, aktuális eseményekről tájékoztató újságok, elolvasásuk után érdektelenné váltak, s általában a megsemmisülés valamilyen formája várt rájuk. Hiába készültek nagy példányszámban, idők folyamán a régi hírlapszámok ritkaságok lettek, s felkeltették az érdeklődést: egyesek gyűjteni kezdték ugyanúgy, mint a régi kéziratokat, római kori pénzeket stb. Voltak, akiket csak gyűjtési vágyuk hajtott, de voltak szép számmal olyanok is, akiknek szenvedélye tudományos értékű közhasznont eredményezett. Az utóbbiak közé tartozott idősebb Szinnyi József, aki midőn 1864-ben a forradalom és szabadságharc hírlapirodalmának történetét kutatta a Széchényi Országos Könyvtárban, úgy látta, hogy e korszakból csak igen kevés hírlap áll rendelkezésére, s tapasztalhatta, hogy „azok is, melyek megvoltak, igen mostoha sorsban részesültek, így egy része kötetlenül összezsomagolt s hiányos példányokból állott”.⁴⁹ A későbbi évek vonatkozásában sem volt kedvezőbb a helyzet a könyvtárban. A bevezetésben már utaltunk arra, hogy 1868-ban kb. 3600 kötetre becsülték a könyvtár rendezett, de feldolgozatlan hírlapállományát, melynek több mint a fele kötetlen állapotban volt. A kiegyezést követően a nagyméretű hírlapok száma ugrásszerűen megemelkedett, ezek ellenőrzése, kezelése a könyvtári személyzet csekély létszáma, a szűkös raktári viszonyok következtében nem volt megoldható.⁵⁰ A tudományos kutatással foglalkozók többségének számára a hírlapok még nem jelentettek forrásértékű dokumentumokat, de jelentkeztek már olyan sajtótörténészek, bibliográfusok, könyvtárosok, akik fontosnak tartották a hírlapok, mint nemzeti dokumentumok teljes körű összegyűjtését és megőrzését. Ezek egyike volt Eötvös Lajos,⁵¹ aki a *Vasárnapi Újság* 1871. szeptember 3-ai számában, bemutatva idősebb Szinnyi József hírlapgyűjteményét, úgy véli, hogy nem kell különösebben bizonygatnia a hírlapokról, „hogyan egy nemzet *mindennapi* kül- és beléletének ezek a legfontosabb forrásai, mondhatnók: a nemzetek napló jegyzetei, a melyek hűen visszatükrözik *egészükkben* a kor gondolkodását, a nemzetek műveltségi fokozatát, süllyedését és emelkedését, egyszóval működésöknek minden irányát és kiterjedését. Épen ezért nagy veszteség nemcsak egy nemzet irodalmára, hanem a világ műveltségtörténetére nézve is, midőn megsemmisíttetni, illetőleg nyomtalanul elenyészni látjuk lapjainkat. Mi tehát csak örvendeni tudunk, ha koronként akad egy-egy hírlapbarát, a ki az irodalom eme háttérbe tolt hamupipőkéinek védelmére kel s igyekszik megmenteni mindent, a mi menthető. S ha valahol szükség van ilyen egyénekre: hazánk mindenekelőtt igényli az egyesek gondosságát, miután közintézeink, országos könyvtáraink – eddig legalább – vajmi keveset törődtek e tárgygyal és vajmi kis mértékben iparkodtak a tátongó hézagokat betölteni, a hiányokat kipótolni.”⁵²

A jól felépített gondolatmenet egyértelművé teszi a hírlapok teljes körű gyűjtésének jelentőségét, s jelentkezik a kritika országos könyvtáraink (beleértve a múzeumi könyvtárt is) ezzel kapcsolatos tevékenységével kapcsolatban. Eötvös Lajos, aki napidíjas alkalmazottként 1869-ben a Széchényi Könyvtárban dolgozott, még csak elvi szempontból fogalmazta meg véleményét, idősebb Szinnye József viszont – sajtótörténészként, hírlap-bibliográfusként – a gyakorlatban is közvetlenül érdekelt volt a könyvtárak hírlapgyűjtésének és -kezelésének terén mutatkozó „tátongó hézagok” eltüntetésében. Teljesen érthető tehát, hogy amikor 1872 elején megbízást kapott az Akadémiától egy magyar tudományos repertórium (folyóiratok, gyűjteményes munkák és hírlapok tudományos közleményeinek bibliográfiája) tervének összeállítására, ugyanaz év nyarán (ekkor kezdődött el az egyetemi könyvtár új épületének az építése és folyt még a múzeumi könyvtár rendezése) elérkezettnek látta az időt arra, hogy a *Reform* című lap június 2-ai számában, külföldi példákra is hivatkozva azt javasolja, hogy „gyűjtsük össze hírlapjainkat, míg nem késő, s őrizzük meg azokat az utókor számára külön könyvtárakban.” Elhelyezésükre konkrét javaslata volt: „A nemzeti múzeum könyvtára, ha a hiányok pótoltnak, egy országos hírlapkönyvtárnak megvetheti alapját; azonban addig is tömérdek a teendő, mi országos segély és a kormány morális támogatása nélkül hiú törekvés.”⁵³ Idősebb Szinnye József, elsőként megfogalmazva egy országos hírlapgyűjtemény szükségességét, érzékeltette cikkében azt is, hogy e téren bízik Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának várhatóan hasznos reformjaiban. Azzal is tisztában volt, hogy az állami költségvetés anyagi támogatása nélkül terve nem kivitelezhető, de arra bizonyára nem számított, hogy elképzelése majd csak több mint tíz év múlva valósulhat meg. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a javaslatban nyilvánosan közzétett igény a Széchényi Könyvtár fejlesztésével kapcsolatos elképzelésekben ezt követően evidenssé vált.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter összehívására 1873. október 20-án ülésezett az a szakbizottság, melyet egy két évvel korábbi képviselői indítvány nyomán az országgyűlés azért hozott létre, hogy megvizsgálva az országos közkönyvtárak és gyűjtemények állapotát, véleményt adjon szervezésükről, vagyonuk biztonságáról és hiányaik pótlásáról. A nemzeti múzeum könyvtárát a Horváth Árpád (egyetemi könyvtárőr), Hunfalvy Pál (akadémiai könyvtárnok) és Szabó Károly (erdélyi múzeumi könyvtárnok) összetételű albizottság vizsgálta meg tüzetesen. A könyvtárral kapcsolatos ajánlások d) pontja szerint „a magyar napi sajtó és folyóiratgyűjteményt okvetlenül mielőbb szervezendőnek és minden rendelkezésre álló úton kiegészítendőnek véli a bizottság”.⁵⁴ A belső rendezés munkálataival elfoglalt könyvtár azonban nem volt abban a helyzetben, hogy figyelembe vehesse a bizottság javaslatának ezen pontját.

1874-ben K. Papp Miklós, a kolozsvári *Történeti Lapok*-ban *Mikor lesz hírlap-könyvtárunk?* címmel arra figyelmeztetett, hogy az Akadémia elkészítette ugyan Szinnyeivel a hírlapok és folyóiratok tudományos repertóriumát, de milyen

keserves lesz azt tapasztalni, hogy a repertórium alapján keresett cikk már nem lesz megtalálható a könyvtárakban. Különösen lesújtó a véleménye a Széchényi Könyvtárról: „A pesti múzeumban kazal számra van felhalmozva a sok lap, de egytől egyig hiányos, s egész bizonyossággal állíthatjuk, hogy nincsen az egész gyűjteményben még húsz darab sem, mely tökéletesen teljes példány lenne.”⁵⁵

1875-ben a *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiájának végén idősebb Szinyeyi József (ekkor már az Egyetemi Könyvtár munkatársa), nem tartotta fölöslegesnek fölemlíteni és példákkal illusztrálni azt, „hogymily keveset törődnek nálunk a hírlapok összegyűjtésével”. Utal a kiadók és a nyomdászok hanyagságára, akik közül „sokan a köteles példányokat vagy épen nem, vagy hiányosan küldik be a hazai elsőrendű könyvtárakhoz; így a nemzeti múzeumba a megjelenő lapoknak alig jár fele, ami jár is részben hasznavehetetlen csonka példány; az egyetemi könyvtárba évről évre kevesebb küldetik, úgy hogy jelenleg már csak 65 hazai hírlap és folyóirat jár oda”. Megjegyzését – visszatulva korábbi javaslata sorsára – a következő mondattal zárja: „Sajnos, hogy a hírlap-könyvtárak felállításának szükségéről, a külföld hasonló irányú igyekezeteit tekintve, bármennyire legyünk is meggyőződve: annak kivitele, saját magunk lanyhaságán, hajótörést szenved.”⁵⁶

Több mint öt év múlva *A Hon* 1880. október 16-ai számában *Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!* című cikkében Szinyeyi ismét csak azt állapíthatta meg, hogy a múzeumi könyvtár országos hírlapkönyvtárára vonatkozó, nyolc évvel azelőtt tett javaslata nem talált igazi visszhangra: a könyvtárban továbbra is mostohán bánnak a hírlapokkal: a bekötöttek már betűrendben állnak ugyan, de feldolgozatlanok, a kötetlenek viszont „összezsomagolva halomban hevernek. Ez országos intézetünk lenne pedig első sorban hivatva egy hazai teljes hírlap-könyvtár felállítására”.⁵⁷ *A Hon* cikkét teljes terjedelemmel átvette a *Figyelő* is. A szerkesztő, Aigner Lajos, a cikkhez csatolt megjegyzésében egyetértését fejezi ki Szinyeyi eszméjével kapcsolatban, „mert nem egyszer volt alkalmunk meggyőződni a könyvtárainkban levő hírlapok hiányosságairól; ezen baj orvoslására felhívjuk a kormány figyelmét is”.⁵⁸

A közzétett javaslatra való reagálás tartózkodó, vagy elutasító volt Szinyeyi ismeretségi körében. Fraknói Vilmos, az Akadémia főtitkára nem találta hazánkban kivitelezhetőnek.⁵⁹ A múzeumi könyvtárban Csontos János, a *Magyar Könyv-Szemle* szerkesztője kifejezetten ellenezte.⁶⁰ Szinyeyi főnöke, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, Szilágyi Sándor szerint valóban tenni kellene a hírlapkönyvtárak ügyében, de úgy vélte, hogy a kormány nem fog kezdeményezni semmit sem.⁶¹

A „Hírlap a Hírlapokról” terve

Az érdektelenség láttán Szinyeyi merész vállalkozásra szánta el magát! A hírlapok, a hírlapkönyvtár ügyének propagálására kétheti szaklapot kívánt megindítani *Hírlap a Hírlapokról* címmel. Az előfizetési felhívást – benne a lap programjával – november elejére készítette el:

Előfizetésre felhívás.

Hírlap a Hírlapokról.

Szaklap a hírlapirodalom-történet és hírlapkönyvtárak érdekében.

Száz éves nemzeti hírlapirodalmunk oly kiterjedést nyert, hogy azt figyelemmel kísérni, áttekinteni csaknem a lehetetlenséggel határos. Hogy azt ismerjük, mindenekelőtt az anyagot kell összegyűjteni és hogy ezt tehesük, az anyagot előbb jegyzékbe kell szednünk és azután feldolgoznunk.

Hazánkban eddigelé már tízezer évfolyam, vagy kötet hírlap és folyóirat jelent meg. Irodalmunk ezen jelentékeny ágának elhanyagolása nemzeti bűn; annál is inkább, mert szellemi termékeink jelentékeny része ebben van mintegy elrejtve, eltemetve.

A hírlapok megóvására, megbecsülésére és gyűjtésére, valamint az anyag feldolgozására legczélsezerűbbnek tartottam oly szakközlöny megindítását, mely egyúttal repertóriumul szolgál a hírlapok használatánál.

Jelen hírlap tartalmát képezik:

1. Hírlapirodalom-történet. (Az egyes hírlapok története, valamint egyes kor hírlapjainak és szakfolyóiratainak jellemzése és a journalistikai életből vett képek, rajzok, leírások.)
2. Életrajzok. (Szerkesztők, kiadók és hírlapírók életrajzai, különös tekintettel journalistikai működésükre.)
3. Hírlap-könyvtárak. (A hírlapgyűjtést illető cikkek, a nyilvános és magán könyvtárak hírlapgyűjteményének ismertetése.)
4. Hírlapirodalmunk 1881-ben. (A megjelenő magyar és idegen nyelvű hírlapok és folyóiratok jegyzéke és statisztikája; a fővárosi három nyilvános könyvtárnak (az akadémiai, egyetemi és múzeumi) megjelölésével, a hol azok találhatóak.)
5. Hírlapirodalmunk könyvészete. (Az egyes hírlapok teljes bibliographiai leírása, a fővárosi három nyilvános könyvtárának megjelölésével, a hol azok teljesen vagy csonkán feltalálhatók.)
6. Írók munkálatai. (Egyes íróknak hírlapokban és folyóiratokban megjelent cikkei az „Akadémiai Almanach” mintájára.)
7. Álnevek magyarázója. (A hírlapokban és folyóiratokban előforduló álnevek alatt rejlő írók megnevezése, a kútfők megjelölésével, melyekben azok nyilvánosságra hozattak.)
8. Repertórium. (A folyamatban levő hírlapok és folyóiratok tárgymutatója.)
9. Vegyes közlemények. (Hírlapirodalmi apróbb adomák, statisztikai közlemények sat.)
10. Kútfők: Hírlapirodalom-történetek, hírlapkönyvtárakat és hírlapgyűjtést illető önálló művek és cikkek repertóriuma.
11. Közvetítő. (Hírlapok eladására vagy kiegészítésére szolgáló rovat.)
12. Hírlap-, név- és helymutató, mely az év végén a hírlaphoz csatoltatik és ez által hasznos kézikönyvvé fog válni.

A „Hírlap a Hírlapokról” egyelőre minden hó 15-én és utolsóján fog megjelenni nagy 8rét fél íven 16 hasábbal. Előfizetési ára félévre 2 frt, egész évre 4

frt. Ha a pártolás lehetségessé teszi, hetilappá alakul át és egyes ritkább lapok hasonmásaival és jelesb hírlapírók arczképével fog megjelenni.

Felkérem az ügy iránt érdeklődőket, és különösen a hírlapok t. szerkesztőit és kiadóit, hogy jelen vállalatomat a fenn kijelölt irányban munkálataikkal támogassák és a lapot körükben terjesszék. A megismertetés végett beküldött régibb és újabb hírlapokat, – ha a beküldő részéről más intézkedés nem történt – megörzés végett az egyetemi könyvtárban helyezem el, ha pedig a lap egy példányban már megvan, átküldöm a nemz. múzeum vagy a m. tud. akadémia könyvtárának.

Budapest, nov. 7. 1880.
(Egyetemi Könyvtár-épület.)

Idősb Szinnyi József
szerkesztő és kiadótulajdonos⁶²

A program a lehető legteljesebben fogja át a hírlapokkal és folyóiratokkal kapcsolatosan elképzelhető témaköröket. Komplex egységben ígéri a sajtótörténeti, hírlapgyűjtési irodalmat, illetve annak bibliográfiáját; teret kíván adni a kurrens és retrospektív nemzeti sajtóbibliográfiának, továbbá (az Írók munkálatai című rovat-
tal) a cikkepertóriumnak; a leőhely feltüntetésével a három nagy fővárosi könyvtár központi hírlap- és folyóirat-katalógusa lenne; a tárgy-, név- és helymutatóval biztosítani szeretné a sajtóanyag többszempon-
tú visszakereshetőségét.

Szinnyi az előfizetési felhívás szövegét több ismerősenek is megmutatta, véleményüket tudakolva. Szilágyi Sándor tartózkodóan nyilatkozott, Fraknoi Vilmos kritizálta a címét, a megjelenés gyakoriságát, kétségeit fejezte ki a lap iránti előfizetői érdeklődéssel kapcsolatban. Azt javasolta, hogy jobb lenne a *Magyar Könyv-Szemlé*-hez csatolva kiadni. Aignerhoz is elvitte, aki tisztában lévén egy magánvállalkozásként megjelenő lap kiadási, szerkesztési nehézségeivel, a program rövidítését indítványozta. Felvetette azt is, hogy szerencsésebb lenne, ha lapjának a *Figyelő*-nek részeként jelenne meg s Szinnyi csak közreműködő szerkesztőként venne részt a munkában.⁶³

Az ötlet ezzel tulajdonképpen hamvába holt. Szinnyi kezdeményezése, megvalósulása esetén megteremthette volna a kurrens és retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia alapjait, elősegíthette volna későbbi korok sajtótörténeti kutatásait.

A Hírlapkönyvtár létrejötte

A képviselőház 1881-ben létrehozott egy bizottságot a Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására. A bizottság, a könyvtár újjászervezésével kapcsolatban egyebek mellett arra tett javaslatot, hogy a könyvtár gyűjteménye osztódjék két részre: kézirat-tárra, valamint a könyvtárra. Az utóbbi a tényleges nyomtatványok (könyvek, hírlapok, egyéb nyomtatványok és metszetek) gyűjteménye legyen, egy könyvtárőri, négy segédőri (három könyvtárnok és egy hírlapőr), valamint két írónoki státussal. Az indoklás szerint: „Csak ily rendezés mellett tétetik lehetővé a személyzet munkakörének szakszerű és arányos beosztása, a hírlap osztály felállítása és rendezése, [...]”⁶⁴ A hírlapok vonatkozásában tehát az országgyűlés által felkért bizottság, most már konkrétan megfogalmazva, de lényegében megismételte az 1873. évi bizottsági ajánlást. Ezúttal – mint látni fogjuk – több eredménnyel! A képviselőház 1881. május 13-án tárgyalta a jelentést, és arra utasította a kultuszminisztériumot, hogy „már az 1882. évi

költségvetés szerkesztésénél a lehetőségig vegye figyelembe és a javaslatba hozott reformokat fontolóra véve, a szükséghez és körülményekhez képest intézkedjék”.⁶⁵

Szinnyei erőfeszítései a hírlapkönyvtár létrehozatala ügyében tehát nem voltak haszontalanok. A Széchényi Könyvtár 1881. június 30-ával záruló éves jelentésében már fellelhető a változás nyoma, ugyanis a nyomtatványokkal kapcsolatban Majláth Béla könyvtárőr már „hírlapi osztály”-ról beszélt, melyben „betűrendben és évszám szerint a lefolyt évben ideiglenesen felállított [!] 567 féle hírlap 3407 kötetben”.⁶⁶ A következő könyvtári évben már „Hírlapi csarnok”-ról olvashatunk, amely végleges kialakításakor, a könyvek és egyéb nyomtatványok, a kéziratok és az oklevelek mellett az állomány negyedik csoportját képezhetné.⁶⁷

A Szinnyei és mások által felelőlegesen hiányok pótlásáról viszont nem történt említés. Ez indíthatta Szinnyeit arra, hogy ismét lépjen az általa szorgalmazott hírlapkönyvtár ügyében. Kezdeményezésére az Egyetemi Könyvtár 1884 elején azzal a javaslattal fordult a VKM-hez, hogy a három nagy budapesti könyvtár (múzeumi, egyetemi, akadémiai) anyagából hozzon létre egy hírlapkönyvtárt.⁶⁸ A miniszter, Trefort Ágoston intézkedései nyomán 1884 nyarán létrejött és megkezdte működését az Országos Hírlapkönyvtár. (Kezdetben a múzeum önálló osztálya, de 1889-től már a Széchényi Könyvtár egyik részlege volt.) Az intézmény vezetésére, a könyvtár folyóiratában, a *Magyar Könyv-Szemlé*-ben csak „ismert hírlapstatistikus”-ként⁶⁹ jellemzett idősebb Szinnyei József kapott megbízatást, aki két napidíjas munkatárs és egy szolga segítségével látott hozzá a régebbi hírlapok összegyűjtésével, rendezésével, feldolgozásával, továbbá a kurrens gyarapodással kapcsolatos tennivalóknak.⁷⁰

A hírlapkönyvtári nyilvántartó munka szempontjából újabb funkciót kaptak a *Vasárnapi Újság* éves sajtóbibliográfiái: 1889 első negyedévi jelentésében Szinnyei arról számolt be, hogy megindult az évenkénti növedéknapló vezetése, „melybe az 1889-ben létező hírlapok jegyeztetnek, t. i. azok melyek beérkeznek és azok melyek reclamáltak. E célból készült a folyó évi hírlapkimutatás is a *Vasárnapi Újságban*”.⁷¹ A feldolgozó munka során az egyéb nyilvántartások, katalógusok kiegészítéseként, 1894-ben kezdődött meg egy betűrendes cédulakatalógus évenkénti készítése, mely részben a nyilvántartó naplók mutatójaként is szerepelt. A feldolgozó munka kiteljesedése, de legfőképpen a korábban bizonytalan időszakonként megjelenő *Magyar Könyv-Szemle* új folyamának megindulása is közrejátszott abban, hogy a Szinnyei által összeállított éves hírlap-bibliográfia 1895-től kezdődően átkerülhetett a *Magyar Könyv-Szemle* mellékletébe.

A Magyar Könyvszemle kurrens sajtóbibliográfiája

1876–1877

A múzeumi könyvtár szakfolyóirata, a *Magyar Könyv-Szemle*, (1896-tól *Magyar Könyvszemle*) Fraknoi Vilmos (a folyóirat szerkesztője, a Széchényi Könyvtár vezetője) koncepciójának megfelelően a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak szakközlőnye kívánt lenni, egyebek mellett közzétéve a hazai sajtó „irodalmi érdekű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg

teljes és pontos jegyzékét”.⁷³ 1876-os indulásakor rögtön az első számában megkezdte a területi, nyelvi és tartalmi szempontú kurrens nemzeti bibliográfia közlését. A bibliográfia (az aprónyomtatványok kivételével) a dokumentumtípusok teljes körére kiterjedt, így – a többivel egy blokkban, de elkülönítve az egyéb dokumentumtípusoktól – a hírlapok és folyóiratok regisztrálása is megtörtént. A Hírlapirodalmunk 1876-ban című sajtóbibliográfiát idősebb Szinnyei József, az Egyetemi Könyvtár őrje (a *Vasárnapi Újság* sajtóbibliográfiájának szerkesztője) állította össze.⁷⁴ Fraknói régről ismerte Szinnyei munkásságát, mivel tagja volt annak a bizottságnak, melyet 1873-ban az Akadémia nevezett ki a Szinnyei által szerkesztendő *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a ügyében.⁷⁵ Amikor egyik alkalommal, 1876 januárjának elején Szinnyei meglátogatta Fraknóit a repertórium második kötetének ügyében, a beszélgetés a leendő *Könyv-Szemlé*-re terelődött. Szinnyei ekkor ajánlkozott az éves hírlapjegyzék megszerkesztésére. A megbízás után azonnal munkához látott. Forrásként felhasználta a *Vasárnapi Újság* számára készült jegyzékét, s ezt kiegészítette a múzeumi könyvtárba köteles példányként beérkező időszaki kiadványokkal. Mivel a vidéki nyomdák csak negyedévenként küldték be a hírlapokat,⁷⁷ a magyar nyelvű vidéki anyag a második számban került közlésre. A szerkesztés módszertani kérdéseit Fraknóival tárgyalta meg,⁷⁸ de találkozott Tipray Tivadarral, a kurrens bibliográfia könyvészeti részének szerkesztőjével is.⁷⁹

Szinnyei olyan összeállítást készített a *Magyar Könyv-Szemle* számára, amely egységet alkotott a többi dokumentumtípus gyarapodási jegyzékével. A három részletben megjelenő, 1876. évi anyagot tartalmazó sajtóbibliográfia nem említi az összeállítás forrását, nem tesz említést a nyomdai köteles példányokról sem, hanem csak lapalji jegyzetben kéri fel a szerkesztőket és a kiadókat, „a netalán kimaradt lapoknak és folyóiratoknak beküldésére a Nemzeti Múzeum könyvtárába”. Az első rész a Budapesten, a második rész a vidéken megjelenő magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok jegyzékét tartalmazza, címük szerinti betűrendben, míg a harmadik rész a német nyelvűeket adja fővárosi és vidéki csoportosításban, a csoportokon belül szintén a címek betűrendjében. A melléklapok önálló tételként szerepelnek. A *Magyar Könyv-Szemle* kurrens könyvészetének jól átgondolt szerkesztési elveit jellemzi, hogy a könyvtárban egyébként a könyvekkel együtt kezelt folyóiratok kizárólag Szinnyei anyagában szerepelnek.

Az egyes tételek az időszaki kiadvány minden lehetséges adatelemét leírják, kötött sorrendben: cím, alcím, szerkesztő, kiadó, évfolyam, nyomda, megjelenés, méret, előfizetési ár, keletkezés. Példák a leírásokra:

magyar nyelven Budapesten

Pesti Napló. Szerk. Urváry Lajos. XXVII. évfolyam. Nyom. a kiadótulajdonos Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat nyomdájában. Megjelenik reggeli kiadása hetenkint hatszor ívrét egy íven, esti kiadása szintén hatszor félfíven. Ára 24 frt. (Keletkezett 1850. márcz. 9.)

Pesti Napló (A). Közgazdasági melléklete. II. évfolyam. Megjelenik minden hó 15-én ívrét egy íven. (Keletkezett 1875-ben.)

Orvosi Hetilap. Honi s külföldi gyógyászat és kórbuvarlat közlönye. Szerk. és tulajdonos Markusovszky Lajos tr.; főmunkatárs Balogh Kálmán tr. XX. évf. Nyom. Khór és Wein könyvnyomdájában. Megjelenik vasárnap 4-rét egy és fél íven. Ára 10 frt. (Keletkezett 1857. ju. 4.)

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. A választmány megbízásából szerkeszti Szilágyi Sándor titkár. X. évfolyam. Nyom. az Athenaeum nyomdájában. Megjelenik 8-rét 6 íves 10 füzetben minden hó 12-én augusztus és szeptember hónapokat kivéve. Az alapító és évdíjas tagok tagdíj-illetmény fejében kapják (5 frt). Nem tagok 6 frtéért. (Keletkezett 1867. júliusban.)

magyar nyelven vidéken

Székesfehérvár és Vidéke. Társadalmi, közművelési és szépirodalmi közlöny. (Székesfehérvár.) Szerk. és kiadó tulajdonos Csitári Kálmán. IV. évfolyam. Nyomatott Szammer Imrénél. Megjelenik szerdán és szombaton kis ívrét egy íven. Ára 8 frt. [Keletkezett 1874. júl. 4-én, mint a Vértessalja és Székesfehérvári Figyelő folytatása. II. évf. 41. számmal.]

német nyelven vidéken

Neue Temesvarer Zeitung. Organ für Politik und Volkswirtschaft (Temesvár.) Szerk. Strasser Albert. IX. évf. Nyom. a kiadó-tulajdonos Steger Ernő nyomdájában. Megjelenik hetenként hatszor ívrét egy íven. Ára 16 frt.

Megfigyelhető a példákon, hogy a leírások láthatóan tömörítés nélkül tükrözik a fejléc érdemi szövegét, az is kitűnik, hogy a rövidítések használata nem következetes. Megállapítható, hogy Szinnyei – a *Vasárnapi Újság* január 23-ai számában közreadott jegyzékéhez viszonyítva – egészen más leírásokat készített a márciusban meginduló *Magyar Könyv-Szemle* számára, nemcsak az adatcsoportok gyarapodása, hanem az adatelemek másféle megfogalmazása tekintetében is. (A *Magyar Könyv-Szemle* sajtóbibliográfiai tételeinek leírási mintája elsősorban az Aigner által kiadott *Magyar Könyvészet* című havilap (Szinnyei által készített) 1869. évi sajtóbibliográfiájában keresendő.)

Érdeemes kitérni a cím besorolását meghatározó rendszó kiválasztásának kérdésére. A Széchényi Könyvtár, a müncheni szakrendszer alapján történt rendezés során, a címléírások készítésekor, az ún. porosz instrukció előírásait vette figyelembe, vagyis a szerző nélküli művek esetében a leírás első rendszava a cím alanyesetben álló főneve lett, s ez határozta meg a betűrendi helyet is. (Ha nem is következetesen, de ezt alkalmazta a *Magyar Könyv-Szemle* kurrens könyvbibliográfiája is.) Szinnyeinek viszont az volt a véleménye, hogy a hírlapok és folyóiratok teljes címét kell rendszónak tekinteni,⁸⁰ és – hasonlóan korábbi sajtóbibliográfiáihoz – jelenleg is az általa helyesnek tartott megoldást választotta.

Míg az ugyanekkor megjelenő kurrens könyvbibliográfia a hazai nem magyar nyelvű irodalom teljes körére kiterjedt, addig a sajtóbibliográfia ebből a körből, csak a német nyelvűeket közölte, ebben tehát a teljességre törekvés csorbát szenvedett. (Szinyyeinek a *Vasárnapi Újság* számára készített statisztikája szerint 1876 elején a 240 magyar és a 71 német nyelvűn kívül, szláv nyelveken 30, román nyelven 12, héber (valójában jiddis), illetve olasz nyelven 1–1 időszaki kiadvány jelent meg.⁸¹) Nem szűnt meg a párhuzamoság: a *Vasárnapi Újság* 1877 elején továbbra is közzétette Szinyyei újdonságértékű sajtóbibliográfiáját. Feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a Budapesten kiadott magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok szintén Szinyyei által összeállított jegyzékének a *Magyar Könyv-Szemle* 1877. évi első számában történt megjelentetése után indoklás nélkül megszakadt a kurrens sajtóbibliográfia folyama. A bibliográfiai folyóirat csak 18 év múlva váltotta fel újra a kurrens sajtóbibliográfia ügyét.

1895–1913

Amikor az 1890-es évek elején egyre pontatlanabban megjelenő *Magyar Könyv-Szemle* új folyamának megindítására és szerkesztésére 1893-ban Schönherr Gyula múzeumi könyvtári segédőr kapott megbízatást, a múzeum igazgatója előzetes véleményért Fejérfpataky Lászlótól, a levéltár vezetőjétől és idősebb Szinyyei Józseftől a folyóirat szerkesztési elveivel kapcsolatban. Érdekes, hogy Szinyyei, aki a hírlapkönyvtár vezetése mellett ekkor a könyvtár vezetésének feladatait is ellátta, az általa javasolt programban nem tett említést a kurrens sajtóbibliográfia lehetséges átvételéről.⁸² A *Magyar Könyv-Szemle* új folyama bár elhagyta a *Magyarországi Könyvészet* című, korábbi mellékletét, de Schönherr, az új szerkesztési elveket ismertető írásában azt a reményét fejezte ki, hogy a folyóiratnak lesz még lehetősége arra, „hogy az évi gyarapodás pontos jegyzékének kiadásával más alakban pótolhassa az elmaradt könyvészeti rovatot”.⁸³ Ha a könyvészet nem is, de a kurrens sajtóbibliográfia közreadása megindult 1895-ben a folyóirat mellékleteként.

Amikor a *Vasárnapi Újság* beszüntette a évi hírlapirodalom jegyzékének közzétételét Szinyyei igen elkeseredett, s az is megfordult fejében, hogy végleg abbahagyja a kurrens sajtóbibliográfiával való foglalkozást. Titokban azonban reménykedett, hogy az olvasóközönség majd igényelni fogja a jegyzéket, s ezért folytatta az anyag szerkesztését.⁸⁴ Munkamódszere általában a következő volt: a *Vasárnapi Újság* előző évi hírlapirodalmi jegyzékének hasábkivágatait egy keménynyelű füzetbe ragasztotta be úgy, hogy a lapon elegendő hely maradjon a kiegészítéseknek, javításoknak. (Amit lehetett azt az alapszövegen javított.)⁸⁵ Midőn munkahelyén, a Széchényi Könyvtárban az újonnan beérkező hírlapokat beírta a szerzeményi naplóba, egyúttal elvégezte a keménynyelű füzetben is a szükséges módosításokat. Február közepén éppen egy ilyen alkalommal ment be hozzá Schönherr, s látva a készülő hírlapjegyzéket, felajánlotta a *Magyar Könyv-Szemlé*-ben való megjelentetését.⁸⁶

Szinyyei örömmel fogadta a lehetőséget, s azonos címmel, változatlan tartalommal és formában helyezte át a *Magyar Könyv-Szemlé*-be az 1895. évi sajtóbibliográfiát.⁸⁷ A lapalji megjegyzésben utalás található az előzményre, minden különösebb magyarázkodás nélkül: „Ez összeállítás, mely 1894-ig a *Vasárnapi Újság*-ban jelent

meg, a folyó évtől kezdve a Magyar Könyv-Szemle rendes mellékletét fogja képezni.” A gyűjtőkör most is csak a magyar nyelvű kiadványokra terjedt ki, s nem változtak a megszokott szakcsoportok sem: I. Politikai napilapok, II. Politikai hetilapok, III. Vegyes tartalmú képes hetilapok, IV. Egyházi és iskolai lapok, V. Szépirodalmi és vegyes tartalmú lapok, VI. Humorisztikus lapok, VII. Szaklapok, VIII. Vidéki lapok (nem politikai tartalommal), IX. Hirdetési lapok, X. Folyóiratok, XI. Vegyes melléklapok. Az egyes csoportokon belül az évfolyam számának csökkenő rendjében helyezkednek el a tételek. A kéthasábos szedéssel kinyomtatott jegyzéket – mint korábban is – az előző évben megszűnt, illetve az előző év folyamán és a tárgyév elején keletkezett lapok és folyóiratok felsorolása, továbbá Összevont átnézet címmel, a hazai magyar és nem magyar nyelvű periodikumok többszempontú statisztikai kimutatása követi.

Érdemi változás következett be 1896-ban azzal, hogy Szinnyei hagyományos bibliográfiája⁸⁸ mellett a folyóirat 2. számú mellékleteként, Az idegennyelvű hazai hírlapirodalom 1896-ban címmel⁸⁹ megjelent Kereszty István⁹⁰ hírlapkönyvtári

Kereszty István
(1860–1944)

segédőr összeállítása is. Ezzel a kiegészítéssel a Széchényi Könyvtár gyűjtőkörével megegyező, a nyelvi mellett a területi szempontokat is figyelembe vevő kurrens nemzeti sajtóbibliográfia jött létre. Az olvasók lapalji megjegyzésként tájékoztatást kaptak arról, hogy az összeállítás a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába beérkezett köteles példányok alapján készült. (A köteles példányokra vonatkozó hivatkozás a továbbiakban rendszeresen megjelent a megjegyzés részeként.) Az idegen nyelvű anyag a Többnyelvű lapok csoportjával indul, ahol a teljesség kedvéért a Szinnyei jegyzékében is megtalálható részben magyar nyelvű kiadványok is helyet kaptak (csillaggal megjelölve és rövidített leírással). A további csoportok az egyes nyelvek szerint alakulnak. A csoportok a lehetőség szerint három alcsoportra bontódnak: a) Politikai tartalmúak, b)

Szaklapok és vegyes tartalmúak, c) Folyóiratok. Az alcsoportokon belül szükség szerint elkülönülnek a budapesti, valamint a vidéki megjelenésűek. Maguk a tételek évfolyamuk csökkenő száma szerint rendeződnek. A nem latin betűkkel nyomtatott lapok címei írásmódjuknak megfelelő betűkkel kerültek közlésre. A következő évben Szinnyei és Kereszty összeállítása továbbra is külön-külön, de egy mellékletként, A hazai hírlapirodalom 1897-ben közös összefoglaló címmel jelent meg, s ez a cím egészen 1909-ig megmaradt.

A *Magyar Könyvszemle* – hasonlóan a *Vasárnapi Újság*-hoz – eddig lényegében az év elején megjelenő időszaki kiadványokat figyelembe vevő, mintegy perspektivikus sajtóbibliográfiát közölt, az év közbeni változásokról a következő évi jegyzékben tájékoztatva az érdeklődőket. A köteles példányokról szóló, 1897. évi XLI. törvénycikk rendelkezései jelentős változást idézett elő a lapok nyomdai beküldésének idejében, ebből adódóan a feldolgozás folyamatában. Szinnyeiéknek így nem állt módjukban elkészíteni és az 1898. évi folyam szokásos mellékleteként közzévetetni az évi sajtóbibliográfiát, de tájékoztatták a potenciális érdeklődőket arról, hogy a hazai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája „1899-től kezdve a folyóirat első füzeté mellékleteként, az előző év összes változásait feltüntető jegyzék alakjában fog megjelenni”.⁹¹

Az új kötelespéldány-törvény tehát, közvetetten bár, de megváltoztatta a kurrens sajtóbibliográfia funkcióját: a korábban perspektivikusnak mondható jegyzék ezt követően a tárgyév teljes tartamára vonatkozóan regisztrálta a periodikumokat, s egyben informált azok esetleges év közben előfordult változásáról. Egyéb változások is tapasztalhatók az 1898. tárgyévi anyagban: a nyomtatványi osztályon napjás gyakoronokként tevékenykedő Kováts László⁹² szerkesztésében önálló (3.) részként jelentkezett a *Folyóiratok* című összeállítás, s ezáltal idősebb Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom*, illetve Kereszty István: *A hazai nem-magyar nyelvű hírlapirodalom* című 1. és 2. rész valójában már csak a hírlapokat tartalmazta. (A hírlaptár gyűjtőköri elhatárolásának megfelelően az egy hónapban többször megjelenő periodikumot tekintették hírlapnak, függetlenül tartalmától és formájától; a folyóiratokat a Nyomtatványi osztály kezelte.) A hírlapok két csoportjának (a folyóiratok kiemelését nem számítva) lényegében ugyanaz maradt a felépítése mint korábban. A folyóiratok rendje a 2. rész szerkezetéből származtatható: a magyar nyelvű, a többnyelvű, és az egyes nem magyar nyelvű csoportok további bontása a budapesti, illetve vidéki megjelenés alapján történt. Ezekben az alapegységekben viszont – eltérően az eddigiektől – már nem az évfolyam időrendje, hanem a címek betűrendje határozta meg a tételek sorrendjét! Mindhárom részben megjelenik a tételekben a nyomda adatának közlése, s ez a későbbi években is a leírás adata marad. Az egyes részeket a dokumentumokra vonatkozó statisztikai Összegzés zárja, az egész végén pedig egy Függelék található, amely idősebb Szinnyei József összeállításában a magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikáját tartalmazza 1780-tól a tárgyévvel bezárólag.⁹³

A fentiekben ismertetett alapszerkezet az elkövetkező években változatlan maradt, csupán másodlagos szempontú módosításokra került sor: az 1899-es tárgyévben *A hazai nem-magyar nyelvű hírlapirodalom*, az 1900-as tárgyévben pedig *A magyar hírlapirodalom* című rész tért át a tételeknek a csoportokon belüli betűrendjére. Szerkesztőváltás történt az 1901-es tárgyévben: a folyóiratok bibliográfiájának szerkesztését a Levéltárba áthelyezett Kováts Lászlótól, a Nyomtatványok osztályához tartozó köteles példány iroda vezetője, Horváth Ignác⁹⁴ vette át.

Bemutatásra mintaként kiemelve az 1904. tárgyévi irodalmat, láthatjuk, hogy a Szinnyei által szerkesztett első rész 943 hazai és külföldi magyar nyelvű hírlapot tartalmaz. Példa egy vidéki magyar nyelvű politikai napilap címléírására:

Nagyvárad **Napló.** (Nagyvárad.) fel. szerk. dr. Dési Géza, szerk. Fehér Dezső és Ady Endre; Nyomt. Boros Jenő. VII. évf. Ára helyben 24 kor., vidékre 28 kor.

Kereszty István összeállítása összesen 237 hazai német, horvát, szerb, román, tót (szlovák), orosz (valójában rutén), cseh, lengyel, francia, olasz, angol és héber (valójában jiddis) hírlap leírását közli. Példa egy vidéki szerb nyelvű lap leírására:

3ACTABA. (Újvidék.) Főszerk. Tomits Jása; fel. sz. Bradvarovits Konstantin. Ny. Miletits Szvetozár. XXXVIII. évf. Napilap. Ára 28 kor.

A hazai magyar, német, olasz, szerb, tót (szlovák), horvát, román, bunyevác, vend és eszperantó nyelvű folyóiratokat Horváth Ignác közölte, összesen 464 tételben. (A folyóiratokkal mindig a köteles példányokat átvevő iroda munkatársa foglalkozott, mivel a sajtóbibliográfia számára, a könyvekkel együtt kezelt folyóiratok elkülönítésére és feldolgozására ott nyílt lehetőség.) Egy Budapesten megjelenő magyar nyelvű folyóirat leírása így nézett ki:

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. Szerk. Nagy Gyula. Nyom. az Athenaeum r. társ. XXXVIII. évf. Megjelenik évenként 10 füzetben. Ára 12 kor. Tagok a tagdíj (10 kor.) fejében kapják.

A *Magyar írók élete és munkái* című nagy műve minél előbbi befejezése érdekében idősebb Szinnyi József, 1905 áprilisától felmentést kapott a hírlapkönyvtár hivatalos teendőinek ellátása alól; így az 1905. és az 1906. évi magyar nyelvű hírlapok jegyzékét Zászló János,⁹⁶ a Hírlapkönyvtár napidíjas munkatársa állította össze. Az első évben változatlanul alkalmazta az örökölt szerkezetet, de a második évben módosítást hajtott végre: az I–VII. szakcsoport változatlan címmel és tartalommal megmaradt, de azokat a VIII. Nem politikai tartalmú lapok, IX. Hivatalos lapok, X. Hirdetési lapok, XI. Vegyes melléklapok, XII. Alkalmi lapok című szakcsoportok követték.

1906-ban közel 2300 hazai hírlap és folyóirat jelent már meg, a sajtóbibliográfiai melléklet 109 oldalt tett ki. A terjedelem (és a költségek) csökkentése érdekében, az 1907. évi anyag közlésekor érdemi módosításra került sor: az 1906. évi bibliográfiát alapnak tekintve, csak a megszűnt, illetve az új hírlapok és folyóiratok közlése történt meg, a lehetőség szerint figyelembe véve a korábbi elrendezési megoldásokat. A hírlapi anyagot Kereszty István, a folyóirat-anyagot Horváth Ignác állította össze. A megszűnt periodikumok csak rövidített leírással szerepelnek, de az újonnan indulók továbbra is teljes leírást kaptak.⁹⁷ A következő két évben az 1906-os alapból kiindulva és az azóta közzétett változásokat figyelembe véve lehetett tájékozódni az adott tárgyév periodikumairól.

Az 1910. évi vonatkozásban viszont ismét a tárgyév teljes bibliográfiáját kapjuk; visszaállt a korábbi szerkezet és minden dokumentum teljes leírást kapott. Kereszty István állította össze a magyar nyelvű és a hazai nem magyar nyelvű hírlaplapirodal-

mat (függelékében először jelentkezik a hazai nyomdákban bér munkában készített külföldi lapok jegyzéke), a köteleispéldány-irodán dolgozó Fitos Vilmos⁹⁸ pedig a hazai folyóiratok jegyzékét készítette el. Fejezetenként továbbra is megkapjuk a hírlapok, illetve a folyóiratok tárgyévre vonatkozó, többszempontú statisztikai kimutatását, a bibliográfia függelékeként pedig idősebb Szinnyei József összeállítása nyomán – ugyanúgy mint eddig – a magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok 1780-tól kezdődő statisztikája található. Változott és ezáltal pontosabb lett a kurrens sajtóbibliográfiai melléklet címe, mivel „A hazai hírlapirodalom” helyett „A hazai időszaki sajtó” megnevezést tüntette föl.⁹⁹

A *Magyar Könyvszemle* 1912 és 1914 között megjelenő sajtóbibliográfiai mellékleteiben (A hazai időszaki sajtó változásai címmel) ismét csak az 1911–1913. év folyamán megszűnt, és keletkezett hírlapok és folyóiratok jegyzéke található Kereszty István, illetve Fitos Vilmos összeállításában. Ezt követően a *Magyar Könyvszemle* többé nem tett közzé korszakunkban kurrens nemzeti általános sajtóbibliográfiát. A dokumentumtípus kurrens nemzeti általános bibliográfiája iránti igény azonban továbbra is létezett. Amikor 1917-ben Gulyás Pál, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének előadójaként javaslatot tett a Magyar Nemzeti Múzeum keretében felállítandó Magyar Bibliográfiai Intézet létesítésére, elképzelt teendőinek felsorolásakor, 6. pontként a következő feladatot jelölte meg: „Kiadná a hazai sajtótermékek teljes évi bibliográfiáját”.¹⁰⁰ Mivel Gulyás nem a könyvészet, hanem az általánosabb „sajtótermék” kifejezést használta, így az általa javasolt kiadványba a periodikumok bibliográfiáját is bele kell értenünk.

Fitos Vilmos
(1875–1955)

Könyvkereskedő egyesületek sajtóbibliográfiai

Bár a *Vasárnapi Újság*, majd a *Magyar Könyvszemle* éves jegyzékei a dualizmus korszakában (az utolsó, háborús éveket nem számítva) betöltötték a nemzeti bibliográfia általános regisztráló, nyilvántartó s egyben tájékoztató funkcióját, mégsem tartjuk szükségletlennek röviden bemutatni azokat a könyvkereskedő egyesületi kurrens sajtóbibliográfiákat is, melyek módosíthatják, esetenként kiegészíthetik az eddig tárgyalt bibliográfiák adatait.

Az Oesterreichischer Catalog sajtóbibliográfiai vonatkozásai 1860–1870

A Verein der Oesterreichischen Buchhändler kiadásában megjelenő *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz* című, tíznaponta, majd hetente megjelenő szaklap 1860-tól folyamatosan közzétette a birodalomban, illetve később a monarchiában kereskedelmi forgalomba kerülő új könyveket és folyóiratokat.¹⁰¹ Nyelvtérületenként egy-egy könyvkereskedő cég végezte az adatgyűjtést. A lap bibliográfiai anyagának kumulációi *Oesterreichischer Catalog* címmel, 1860 és 1870 közötti tárgyévekre vonatkozóan évente jelentek meg nyelvi, illetve tematikai részkötetekben. Az 1. rész a német nyelvű műveket tartalmazza, függelékben pedig a politikai hírlapok (köztük pesti, temesvári stb. német nyelvű lapok) legfontosabb adatait ismerteti. A 2. rész a cseh, szlovák, illetve a lengyel nyelvű kiadványok leírását adja, s közöttük néha-néha feltűnik egy-egy magyarországi lap is. Például az 1867. évre vonatkozó bibliográfiában.¹⁰²

Vedemosti, Peštbudínské. Noviny pre politiku a literaturu.

Odpovedný redaktor, vydavateľ a majite: Mikuláš Št. Fereinčík.
Ročník VII. (Pest=Ofner Nachrichten. Zeitschrift für Politik und
Literatur. Verantw. redakteur: Mik. St. Ferienčík. 7. Jahrg.) V
Budíne, Ferienčík; vychádza v utorok a piatok v týdeň v harku ve fol.
a predplatná cena 1/4 ročná 2 zl. 60 kr., mesačná 90 kr.

A katalógus 3. részeként kiadott magyar nyelvű jegyzék, – hasonlóan a német és szláv részhez – a „Tudományos átpillantás” című szakmutató után egységes betűrendben hozta a tárgyévben megjelent könyvek, hírlapok és folyóiratok tételeit, részben német nyelvű leírással. Az 1867. tárgyévi kötetben például ott található az akkor indult *Századok* című folyóirat is:¹⁰³

Századok. A magyar történelmi társulat közlönye. A választmány megbízásából szerkeszti Thaly Kálmán. Első és második füzet. Pest, Ráth Mór. n 8r. 226 l. Biz. (Die Jahrhunderte. Organ der ungarischen historischen Gesellschaft. 1. und 2. Heft.) gr. 8. (226 S.) In Comm. 3 ft.

A tárgyévben megjelenő kiadványok katalógusát a következő évre meghirdetett lapok és újságok jegyzéke követi. Címleírási példa az 1868. évre előfizethető hírlapok jegyzékéből:¹⁰⁴

Hon. Szerk. és kiadó Jókai Mór. Pesten. VI. évfolyam. Erscheint täglich, mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage. Preis ganzjährig 21 ft. Mit Abenblatt 24 ft.

A Magyar könyvészet sajtóbibliográfiája 1876–1913

A bécsi *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz* bibliográfiai rovata számára 1876-tól a Budapesti Könyvkereskedő–Segédek „Csak Szorosan” Egylete gyűjtötte össze és szolgáltatta a magyar nyelvű könyvészeti anyagot. Az egylet

keretében egy olyan könyvészeti iroda alakult meg,¹⁰⁵ mely a teljes magyar bibliográfia évenkénti megszerkesztését tűzte ki céljául, a Hinrichs-féle német könyvjegyzék rendszerét követve. (Teljesség alatt a magyar, esetleg a hazai latin és német nyelvű, a tárgyévben könyvkereskedelmi forgalomba került könyveket, térképeket kell értenünk, bár a mindenkori szerkesztők törekedtek a szerzői kiadásban és terjesztésben megjelenő művek, továbbá a folyóiratok regisztrálására is.)

A kurrens könyvkereskedelmi bibliográfia *Magyar Könyvészet 1876* címmel, 1877 első negyedében jelent meg először,¹⁰⁶ Makáry Gerő¹⁰⁷ összeállításában. A kötetben, a könyvészeti anyag közlése után Magyar hírlapok és folyóiratok 1877. címet viselő függelék következik, mely az 1877-ben megjeleneni szándékozó magyar nyelvű periodikumokat tartalmazza. Feltüntetésre került, hogy id. Szinnyei József összeállítása nyomán készült. A jegyzéket a csoportok mutatója vezeti be. A csoportosítás, kisebb módosítástól eltekintve a Szinnyei által alkalmazott tematikus rendszert követi, viszont a szakcsoportokon belül nincs Budapest és vidék alcsoport (megjegyzés tájékoztat arról, hogy ha nincs megjelölve a megjelenés helye, akkor budapesti kiadványról van szó), a besorolást pedig nem az évfolyam száma, hanem a címek betűrendje határozza meg. A leírások a *Vasárnapi Újság*-ban közölteknek felelnek meg.

A *Magyar Könyvészet*, mely harmadik évfolyamától már a Magyar Könyvkereskedők Egylete kiadásában jelent meg, rendszeresen tartalmazta a fentiekben ismertetett függeléket. Amikor Szinnyei 1885-ben a könyvészet évfolyamainak egy-egy tiszteletpéldányát kérte az egylettől, a választmány készséggel teljesítette kívánságát, „annál inkább, miután a »Magyar könyvészet« szerkesztősége a Szinnyei úr által a »Vasárnapi Újság«-ban közzétenni szokott hírlapirodalmi kimutatását mindig felhasználja a »Könyvészet« céljára.”¹⁰⁸ Az önálló kiadványként megjelenő éves könyvészet, a hírlapok, folyóiratok közlésével kiterjesztette a *Vasárnapi Újság* rejtett sajtóbibliográfiájának hatókörét, de lényegében csak másodközlés volt, és szintén részben másodközlésnek számított 1894 után, a *Magyar Könyvszemle* mellékleteként megjelenő sajtóbibliográfia anyagának a könyvészetben való felhasználása.

Kimutatható azonban egyes tételek összehasonlításakor, hogy nem teljesen automatikus átvétel, újraközlés történt. Figyelemre méltó a szerkesztőknek az a módszere is, hogy a potenciális használók érdekeivel jobban törődve, az 1890-es években – immár a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvé*-nek fejezeteként – műfaji, szakterületi szempontból részletesebb tárgyi csoportosítást alakítottak ki a magyar nyelvű időszak kiadványok számára. Az 1896. évi magyar hírlapirodalom jegyzéke például huszonöt szakcsoportot alkalmaz, a későbbiekben (például a magyar lapok 1909-re vonatkozó jegyzékénél) tizenegy fő szakcsoportot, s ezen belül együttesen 39 alcsoportot állítottak föl. (A *Magyar Könyvszemle* sajtóbibliográfiájának magyar nyelvű hírlapanyaga végig megmaradt a szakcsoportok kilenc és tizenkettő közötti számánál.) A Széchényi Könyvtár kurrens sajtóbibliográfiáját követve, a *Magyar Könyvészet* függelékében a hazai nem magyar nyelvű, valamint a külföldi magyar nyelvű hírlapirodalom is megjelenik. Azokban az években pedig, amikor a *Magyar Könyvszemle* melléklete csak az előző évhez viszonyított változásokat tette közzé, a keres-

kedelmi nemzeti bibliográfia továbbra is a teljes hazai időszaki irodalom kurrens bibliográfiáját adta.

A birodalmi, illetve a hazai könyvkereskedő egyesület kereskedelmi indíttatású éves könyvészeteinek sajtóbibliográfiai fejezete kezdetektől fogva a *Vasárnapi Újság*, illetve a könyvtári bázison nyugvó *Magyar Könyvszemle* kurrens sajtóbibliográfiája másodközléseként létezett. Gyakran felmutatott azonban önálló szerkesztői megoldásokat, kiegészítéseket. A könyvkereskedői publikálás az 1914. évre szóló időszaki kiadványok jegyzékével zárult, a *Magyar Könyvkereskedők Évkönyvé*-nek 1914-ben megjelent 24. évfolyamában.

TÖREKVÉSEK KURRENS, ÁLTALÁNOS CIKKREPERTÓRIUM ELŐÁLLÍTÁSÁRA

Kurrens nemzeti általános cikkrepertórium a dualizmus korában nem jött létre, de az igény, egy repertórium szükségességének tudata, folyamatosan kimutatható az 1860-as évek elejétől. Amikor Aigner Lajos, 1861 végén ajánlkozott a *Magyar Tudományos Értekező* könyvészeti rovatának szerkesztésére, eredetileg úgy tervezte, hogy a rovat „két részre fog oszlan: 1.) önálló művek (bármilyen nyelven), 2.) hírlapszemle (a hírlapokban elszórt nagyobb cikkek címei).”¹⁰⁹ Elképzeléséből csak az első részt tudta megvalósítani.

1867 elején Aigner Lajos egy olyan önálló könyvészeti szakközlöny megindítását tervezte, mely – Szinnyei buzdítására – az egyes lapok tartalmát is közölte volna, s ezzel alapját teremthette volna meg egy későbbi hírlapi cikkrepertóriumnak.¹¹⁰ Az *Irodalmi Értesítő* első száma 1867. március 14-én meg is jelent Pesten, de mint ismeretes, nem Aigner, hanem Demjén József szerkesztésében és kiadásában. Célja szerint „egy tágabb értelemben vett magyar bibliográfiai folyóirat” kívánt lenni, s programjában „a lapokban megjelenő terjedtebb s maradandóbb becsű dolgozatok címei” elnevezésű rovat megnyitása is szerepelt.¹¹¹ Ilyen repertórium közlése azonban a második számával megszünt *Irodalmi Értesítő*-ben meg sem kezdődött.

Aigner Lajos csak 1869-ben tudta létrehozni saját bibliográfiai havi folyóiratát, *Magyar Könyvészet* címmel, mely teljes jegyzékét kívánta nyújtani az újonnan megjelenő hazai, valamint a nevezetesebb külföldi nyomtatványoknak. Programjában ismét meghirdette a cikkrepertóriumot: harmadik pontként „a magyar hírlapokban szétszórtva megjelenő **maradandóbb becsű cikkek** összeállítása” is céljai közé sorolódott.¹¹² Az ígért repertóriumot nem tudta megvalósítani, s ennek okaként „úgy a t. c. közönség, mint a könyvtáros urak” remélt számú előfizetésének elmaradását nevezte meg, minek következtében nem vált lehetővé elegendő lapterjedelem kialakítása.¹¹³

A megjelenő hírlapok, folyóiratok folyamatos, teljes körű áttekintésének szinte lehetetlensége, valamint a feltárás elveinek kidolgozatlansága miatt, egy általános repertórium készítése fáradságos, sok időt igénylő és viszonylag kevés tudományos elismerést eredményező tevékenység lett volna. Talán ez is közrejátszott abban, hogy

a Márki Sándor által szerkesztett, 1874–75-ben a budapesti Kókai könyvkereskedés által kiadott *Irodalmi Értesítő* című havi könyvészeti szaklap, bemutatkozásakor – felsorolva megvalósítandó céljait – jelezte azt is, hogy a hazai nem magyar nyelvű munkákról, a hírlapokról „s a lapokban elszórva megjelenő nagyobb cikkekről, térszűke s egyéb kedvetlen körülmény miatt, ezúttal még nem közölhetünk kimutatásokat”.¹¹⁴ A hazai nem magyar nyelvű irodalom rovata a későbbiekben jelentkezett, de a sajtó-bibliográfia, továbbá a cikkrepertórium közlése nem indult meg.

Id. Szinnyi József 1880-ban, a Hírlap a Hírlapokról címmel elképzelt lapjában is tervbe vette kurrens sajtórepertórium szerepeltetését a program 6. pontjában: „Írók munkálatai. (Egyes íróknak hírlapokban és folyóiratokban megjelent czikkei az »Akadémiai Almanach« mintájára.)”¹¹⁵

Egy erőltlen próbálkozásról számolhatunk még be. Budapest–Székesfehérvár megjelenési hellyel, Bayer Ferenc és Clair Vilmos szerkesztésében, 1885 januárjában jelentkezett a *Társalgó* című, irodalmi és művészeti hetilap. A vasárnaponként megjelenő lap azt ígérte előfizetőinek, hogy többek között figyelemmel fogja kísérni „hazai irodalmunk minden mozzanatát, termékeit”.¹¹⁶ Valószínűleg az Országos Hírlapkönyvtár előző évi létrejötte is inspirálhatta Bayer Ferencet¹¹⁷ akkor, amikor 1885. február 23-án levélben fordult a Nemzeti Múzeum igazgatójához. A következőket kérte: „Míg a külföldi szaklapok rendelkezésemre állanak, s azok tartalomjegyzékét hétről-hétre közölhetném, – addig fájdalommal kell bevallanom, hogy hazai tudományos folyóiratainkkal nem úgy állok. Pedig mai műveltségünknek első kelléke az általános tájékozottság. És mivel a nemzeti Múzeum valamennyi magyarországi lap- s folyóiratból kap tiszteletpéldányt, – esedezem: méltóztassék a »Társalgó«-t hivatalában azon kegyes intézkedésével támogatnia, hogy a n. Múzeumból hétről-hétre valamennyi magyar nyelvű általános irodalmi és kizárólag szaklapok és folyóiratok tartalomjegyzékét közlés végett mindenkoron csütörtök estig megkaphassam. Igaz, egyelőre legalább, még nem ajánlhatok egy illető múzeumi tisztviselőnek e reá nézve talán fáradságos munkáért tiszteletdíjat; de tudni fogom kötelességem amint lapom megerősödik.” A kérésre február 29-én Majláth Béla könyvtárőr válaszolt. Sajnálattal tájékoztatta a szerkesztőt arról, hogy az igazgató nem tud eleget tenni kérésének „miután a múzeumi tisztviselők bőven elvannak látva hivatalos teendőikkel, de más különben is magány szolgáltatok teljesítésére épen a múzeum érdekében nem szoríthatja tisztviselőit a hivatalos órák alatt, sőt azt tennie egy múzeumi tisztviselőnek nem szabad, [...] Ha tehát t. uraságod ez irányban a könyvtári tisztviselők valamelyikét foglalkoztatni óhajtja, szíveskedjék azokkal magány úton érintkezni és egyezkedni.”¹¹⁸ Egyezkedésnek nincs írásos nyoma, a lap, nyolc szám megjelenése után megszűnt.¹¹⁹

A hírlapok cikkeinek folyamatos figyeléséből és feldolgozásából származható előnyök nem voltak ismeretlenek a Széchényi Könyvtár vezetői előtt. A könyvtár 1894-ben megrendelte a Párizsban székelő Argus de la Presse cégtől Kossuth Lajosról a lapokban megjelent nekrológokat. A gyűjtés eredményeként 202 (afrikai, angol, bolgár, dán, észak-amerikai, finn, francia, hollandi, németbirodalmi, portugál, spanyol, svájci, svéd) lap 316 cikke érkezett meg. Az eredményes szolgáltatás „azt

az eszmét adta az igazgatóságnak, hogy a jövőben ez életrevaló vállalat közvetítésével kiváló figyelmet fog fordítani a világsajtóban megjelenő hazai érdekű hírlap-közlemények összegyűjtésére”.¹²⁰

A hazai sajtó ilyen jellegű feltárásáról nincs híradás. A *Magyar Könyvszemle* sem, de más orgánus sem vállalkozott kurrens nemzeti általános repertórium készíttetésére és közzétételére, így korszakunkban e bibliográfiai műfaj hiányzik. Rendszeresen jelentkezett viszont egyes szakfolyóiratokban a periodikum tematikának megfelelő kurrens nemzeti szakrepertórium. Ezek egyike volt például a *Századok* című folyóirat 1884 januárjában induló Történeti repertórium, mely első közlésének bevezetésében így indokolta szükségességét: „Hazai hírlapjainkban szét-szórva jelennek meg történeti dolgozatok. De hírlapok a fővárosban és vidéken oly nagy számban jelennek meg, hogy azokat mind senki sem képes figyelemmel kíséreni, s így könnyen megtörténhetik, hogy egyik másik szaktudósnak figyelmét olyan cikk is elkerüli, melyről szeretett volna tudomást szerezni. Épen azért alkalmoszerűnek tartottuk, hogy most, midőn az 1880 előtt megjelent hírlapok repertóriumát az Akadémia sajtó alá adta, mi is rovatot nyissunk, mely a most folyó hírlapok historiai cikkeit felemlítse. A szakember, ki az Akadémia számára e fáradságos munkát végezte, id. Szinnyei J. úr volt szíves az összeállítás munkáját elvégezni.”¹²¹ A hírlapok szakrepertórium mellett a *Századok* természetesen a folyóiratok történeti irányú szemléjét is közzétette.

Az általános repertórium szükséges volta nem halványult el a szakrepertóriumok megjelenésével. Az 1890-es éve végén a brüsszeli Institut Internationale de Bibliografie létrejöttének nyomán egy magyar bibliográfiai társaság létrehozásának eszméje vetődött fel. A kezdeményezésben jelentős szerepe volt a Széchényi Könyvtárnak. Fő programként a teljes nemzeti bibliográfia létrehozásának támogatását, a feladatok elvégzése céljából pedig egy központi bibliográfiai hivatal szervezését képzelte el a társaság megalakításán tevékenykedő gróf Teleki Sándor országgyűlési képviselő, Fejérpataky László egyetemi tanár, a múzeumi könyvtár vezetője és Schönherr Gyula akadémikus, a múzeumi könyvtár levéltárnoka, a *Magyar Könyvszemle* szerkesztője.¹²²

A társaság nem alakult meg, a teljes nemzeti bibliográfia ügyének nem lett intézményes társadalmi képviselete. Magánkezdeményezés fordította ismét a közvélemény figyelmét a teljes bibliográfia, s azon belül a cikkrepertórium hiányára. 1900-ban Váradi Ödön¹²³ szigorló joghallgató, egy évenkénti repertórium és bibliográfia érdekében nyújtott be indítványt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályához. Nézete szerint, ahhoz, hogy idősebb Szinnyei József „érdemes működése folytán” berendezett múzeumi hírlapkönyvtár igazán megfelelhessen rendeltetésének, szükség volna egy évenként kiadandó repertóriumra, „amelyben a magyarországi hírlapirodalom és folyóiratok egy-egy évi folyamának anyaga a tudomány minden egyes szakjának szempontjából feldolgozva volna”. A repertóriumokat közlő folyóiratok ugyanis nem mérték ki a tudományszakok teljességét. Váradi tisztában volt az általa javasolt munka nagyságával, tudta, hogy többek közreműködésével lehetne csak a hírlapok összességének feldolgozását el-

végeztetni. A költséges vállalkozás megjelentetéséhez az Akadémiának lenne csak megfelelő „erkölsi súlya és tekintélye”, valamint anyagi eszköze, ezért Váradit indítványozta, hogy a „nagytekintetű” testület adassa ki minden évben az előző év hírlapanyagát „kimerítően” feldolgozó repertóriumot.¹²⁴ A Benedek Elek által szerkesztett *Magyar Kritika* – lekötve az „igen talpraesett indítványt”, a következőket fűzi hozzá: „Természetesen az indítványt ad acta fogják tenni. Mert az Akadémiának – szegénynek – nincs pénze.”¹²⁵

Benedek Eleknek igaza volt. Esztegár László, a Széchényi Könyvtár segédőre 1901-ben, a *Magyar Könyvszemlé*-ben lehangoltságának adott kifejezést: „Talán soha sem beszéltünk annyit a bibliográfia fontosságáról, mint az utóbbi években. Ismerjük a külföldi mozgalmakat is. S még sem történik semmi, hogy kellően működő gépezet jöjjön létre, mely évről-évre létrehozza sajtó-termelésünk pontos bibliográfiáját.” Ez a gépezet, a már évekkel korábban elképzelt magyar bibliográfiai intézet volna, melyben meg lehetne oldani – egyéb fontos bibliográfiai feladatok mellett – „a hírlapok repertoriumának problémáját is. [...] Végre is a bibliográfia a nemzeti kulturmunka egyik legnevezetesebb részének tükré, beszámolója.”¹²⁶

Esztegárhoz hasonló nézeteket vallott 1903-ban Gyalui Farkas is, aki a kolozsvári egyetemen a könyvtári tudományok magántanára volt: „Nem szabad már tovább késnie a hazai folyóiratok és lapok rendszeres, hetenként, vagy legalább havonként megjelenő bőséges repertoriumának [...]” A retrospektív, illetve a kurrens nemzeti bibliográfiák folyamatos szerkesztésére véleménye szerint is „egy létesítendő magyar bibliográfiai intézet” lenne a legalkalmasabb.¹²⁷

Gulyás Pál, még az Országos Széchényi Könyvtár őrként – kifejtve egy magyar tudományos könyvészet eszméjét – 1912-ben így vélekedett a bibliográfiáról: „Nélküle a legkiválóbb elme, a legélesebb szemű megfigyelő is ép oly tehetetlen, mint az iránytűjétől megfosztott hajós a nyílt tengeren: egyetlen biztos lépést sem tehet s ha mégis tovább merészkedik, soha nem tudja, hogy előre halad-e, vagy pedig járt úton hanykolódik.” Megállapítja, hogy híjával vagyunk az „évi tudományos könyvtermés és folyóiratcikkek egyetemét feldolgozó kurrens bibliográfiának”. Az általa javasolt kurrens magyar tudományos könyvészet gyűjtőkörébe a folyóiratokban megjelent eredeti tudományos cikkek bibliográfiai feldolgozását is beleértette, mellőzendőnek szánta azonban a napilapok és a nem tudományos jellegű hetilapok ismeretterjesztő tárcáit. A cédulaformában megvalósítandó szolgáltatás munka-menetét hollandiai minta nyomán ismerteti, példát hozva többek között a folyóiratcikkek címléírására. Úgy gondolta, hogy tervének megvalósítására „elsősorban a M. N. Múzeum Országos Széchényi Könyvtára volna hivatott”.¹²⁸

A kurrens hírlap-repertórium hiányának felpanaszolása történt meg több oldalról is a következő évben a könyvtári szaksajtóban. A könyvkereskedők lapja, a *Corvina* hasábjain a kurrens könyvészet lehetséges reformjával kapcsolatban 1913 júniusában kialakult vitához szólt hozzá a *Könyvtári Szemlé*-ben a Bibliográfus álnévű szerző. Kitért a kurrens hírlap-repertórium kérdésére is: „Id. Szinnyey [sic!] József hírlap-repertóriumja [...] régen megrekedt s azóta haszontalan massa a Múzeum hírlapkönyvtárában felhalmozott hírlapanyag. Egy hírlapkönyvtár repertórium

nélkül annyi, mint egy könyvtár katalógus nélkül. A mit e téren egyes szakfolyóiratok produkálnak, a tárgyuk körébe eső folyóiratcikkek közlésével, meg sem közelítheti egy hírlaprepertorium szolgálatait. [...] Váradi Ödön indítványának benyújtása óta ebben a kérdésben mi sem történt.”¹²⁹

Kőhalmi Béla, a *Könyvtári Szemle* szerkesztője, a Fővárosi Könyvtár munkatársa, folyóiratának hasábjain, majd önálló kiadványban is elemezte nemzeti bibliográfiánk fogyatékoságait. A retrospektív ciklusok kiegészítésével, valamint a kurrens könyvészet megreformálásával foglalkozva, érdekes módon nem terjedt ki figyelme a kurrens cikkrepertorium hiányára, bár megállapítja azt is, hogy a mai folyóirat-irodalom „egyjelentőségű a könyvirodalommal, mert újabb tudományos vagy gyakorlati eredményekről sokszor csakis innen vehetünk tudomást.” A repertoriummal kapcsolatos teendők során azonban inkább retrospektív irányba tekint csak, amikor így fogalmaz: „szélesebb alapon kell folytatni és kiegészíteni a Szinnyei-féle hírlaprepertoriumot, mely 1874-ben, illetőleg 1880-ban lezárult.”¹³⁰

Gulyás Pálnak, az 1917-ben tett – korábban a sajtóbibliográfiák kapcsán ismertetett – javaslatában, a Magyar Nemzeti Múzeum keretében létesítendő, és az Országos Széchényi Könyvtárral szoros kapcsolatban álló Magyar Bibliografiai Intézet feladatai között az 5. pont szerint az intézet: „Elkészítené és kinyomtatná a hazai folyóiratok egyetemes repertoriumát”. (Mint korábban láthattuk, Gulyás nem tekintette tudományos értékűnek a hírlapok közleményeit.) Az elképzelt intézet által készíthető általános katalógusok egy központi közkönyvtári lelőhelyjegyzéket, a retrospektív nemzeti bibliográfiák kiegészítését, kurrens általános cikkrepertoriumot és a hazai sajtótermékek teljességének kurrens bibliográfiáját eredményezték volna.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa átiratban kérte a Magyar Nemzeti Múzeumot, hogy nyilvánítson véleményt a Gulyás Pál által készített tervről. A múzeum igazgatójának kérésére a könyvtár véleményét Melich János megbízott igazgató fogalmazta meg. Úgy gondolta, hogy hálával és köszönettel kell fogadni a Tanács átiratát, mivel ez alkalmat nyújt arra, hogy a Országos Széchényi Könyvtár egyrészt ismertethesse legújabb fejlesztéseit, másrészt újra előadhassa a már régóta tervbe vett, és a vallás- és közoktatásügyi miniszternek korábban már beterjesztett fejlesztési terveit, melyek „helyiség-, személyzet- és pénzhiány” miatt eddig nem valósulhattak meg. A kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiai feladatokkal kapcsolatban a következő az álláspontja: „Ezeket a munkálatokat csakis az Orsz. Széchényi-Könyvtár kebelében, a köteles példányok átvételére rendezett helyiség kibővítésével kapcsolatban lehet megoldani. A Könyvtár keretén kívül, [...] ezt sem hivatali (technikai, hatásköri), sem tudományi tekintetben jól megoldani nem lehet”.¹³¹ A véleményes javaslat csak a Tanács átiratának tartalmi összefoglalásában tesz említést a folyóiratcikkek tudományos repertoriumának megszerkesztéséről. Azzal az állásfoglalással azonban, hogy a magyarországi és magyar szerzőktől származó szellemi termékek tudományos bibliográfiájának elkészítésére csakis az Országos Széchényi Könyvtár keretén belül megvalósuló szervezet alkalmas, a könyvtár vezetése hitet tett a mellett, hogy a nemzeti általános bibliográfia szerkesztése (benne a kurrens sajtóbibliográfiával és a cikkrepertoriummal) kizárólag a nemzeti könyvtár feladatköre lehet.

ÖSSZEGEZÉS

A dualizmus több mint fél évszázadát áttekintve megállapítható, hogy a hírlapok és a folyóiratok létéről való tájékozódás igénye – az utolsó, háborús éveket kivéve – végig életben tartotta az időszaki kiadványok kurrens nemzeti általános bibliográfiáját. Létrejöttében és folyamatos közzétételében kezdetben jelentős szerepet vállalt a nagyközönség széles rétegeiben kedvelt *Vasárnapi Újság*, mely 1861–1894 között helyet adott e bibliográfiai műfajnak.

A *Magyar Könyvszemlé*-ben, az 1876-ban megindult kurrens nemzeti bibliográfia részeként jelentkező sajtóbibliográfia a következő évvel megszűnt, nem folytatódott. A Széchényi Könyvtár azonban 1895-től – a *Magyar Könyvszemle* mellékleteiben – ismét gazdája lett a hírlapok és folyóiratok kurrens nemzeti általános bibliográfiájának.

A Hírlapkönyvtár megalakításának szorgalmazója, idősebb Szinnyei József meghatározó személyisége volt a kurrens sajtóbibliográfiai munkálatoknak. Aigner Lajos felkérésére 1869-ben kapcsolódott be a kurrens sajtóbibliográfia szerkesztésébe a *Magyar Könyvészet* című havilap hírlapirodalmi rovatában megjelent összeállításával. Ez irányú bibliográfiai tevékenységét folytatta 1870-től a *Vasárnapi Újság*-ban, majd 1895-től a *Magyar Könyvszemlé*-ben. A Hírlapkönyvtár vezetőjeként a gyűjtemény-kiegészítő, a szolgáltató-tájékoztató funkció mellett a propaganda szerepére is tudatosan alkalmazta a kurrens bibliográfiát. Mint 1898-ban írta: „Nem csekély mértékben segítette elő a m. n. múzeumban levő hírlap-könyvtár használhatóságát az évenként kiadatni szokott hírlapjegyzék [...]”.¹³² Az Országos Széchényi Könyvtárban idősebb Szinnyei Józsefen kívül Kereszty István, Kováts László, Horváth Ignác, Fitos Vilmos és Zászló János működött közre a kurrens sajtóbibliográfia szerkesztésében.

A *Vasárnapi Újság*-ban még rejtett bibliográfiaként megbúvó jegyzékek 1895-től a *Magyar Könyvszemle* önálló mellékleteként külön is beszerezhetők voltak. A lényegében perspektivikus jegyzékek, melyek csak a következő évben jelezték az év közben bekövetkezett változásokat, 1899-től váltak a tárgyévben kiadott időszaki kiadványokat regisztráló bibliográfiává. A kialakított szakrendszerből adódó lehetőségen kívül, az összeállítások bár egyéb visszakeresésre nem adtak módot, teljesítették a kurrens nemzeti bibliográfia informáló, a kiadványok teljességét évente számba vevő s egyben reprezentatív funkcióját.

A hazai könyvkereskedők közül Aigner Lajos játszott kiemelkedően aktív szerepet a kurrens nemzeti sajtóbibliográfiák ügyében. Módszertani szempontból figyelemre méltó megoldásai sajnos rövid életű időszaki kiadványokban jelentkeztek, s így csak árnyalhatják a korszak sajtóbibliográfiájáról kialakítható képet. Demjén József *Irodalmi Értesítőjé*-nek hírlap- és folyóiratjegyzéke, Aigner Lajos *Magyar Könyvészeté*-ben Szinnyei hírlapirodalmi rovata, önálló gyűjtőmunka eredménye volt, viszont a könyvkereskedő egyesületi éves *Magyar Könyvészet* függelékeként 1876–1914 között megjelent sajtóbibliográfia lényegét tekintve csak másodközlésnek számított.

A dualizmus korszakában folyamatosan kimutatható egy általános cikkreper-tórium iránti, a tudományos tájékozódás szükségességének érveivel megalapozott igény. E munkálatok elvégzését – egyéb kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiái feladatok ellátásával együtt – többen egy némileg önálló intézményként megalapítandó magyar bibliográfiái intézet keretében vélték lehetségesnek. Az Országos Széchényi Könyvtárnak megfelelő költségvetési támogatás, szükséges lét-számfejlesztés, valamint a helyhiány következtében, a több alkalommal javaslatként fölmerült komplex nemzeti bibliográfiái munkálatok elvégzése nem állt módjában, az intézmény vezetése azonban minden lehetséges alkalommal kifejezte azt az álláspontját, hogy a teljes nemzeti bibliográfia létrehozása és gondozása (beleértve a kurrens általános cikkreper-tóriumot is), kizárólag a köteles példányokra alapozva, az Országos Széchényi Könyvtár keretében történhet.

JEGYZETEK

1. A kiegészítől a XX. század első évtizedének végéig az 1866-os olvasótermi szabályzat, valamint a múzeum szervezeti és szolgálati szabályzatai alapján az intézmény hivatalos elnevezése Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára volt. A közhasználatban általában múzeumi könyvtárként emlegették, de az éves jelentésekben is csak a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáraként nevezték meg. Az 1909. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat-tervezet használatá először a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára nevet, s ezt követően először az 1911. évi beszámoló alkalmazta az új névformát. – Farkas László: *Szervezeti, ügyrendi és olvasószolgálati szabályzatok a kiegészítől az első világháború végéig 1867–1918*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1970–1971*. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1973. p. 271–297.
2. Somkuti Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése 1867–1875. A müncheni szakrendszer bevezetése*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1986–1990*. Fel. szerk. Kovács Ilona. Bp., 1994. p. 221–276.
3. Kereszty István: *Folyóiratok a könyvtárban*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 321–325.; A müncheni szakrendszerű feldolgozás során a több tudományágat érintő könyvkritikai, valamint irodalmi folyóiratok az I. Encyclopaedia főosztály, 4. Ephemerides litterariae szakjába kerültek, azzal a szakreper-tórium kötetének elején feltüntetett megjegyzéssel, hogy a magyar irodalmi közlönyök és „könyvtészetek” helye a Hungaricák között van, míg olyan közlönyök és szaklapok, amelyek egyes tudományzakra vonatkoznak, a szakjuknak megfelelő helyre kerülnek.
4. Somkuti Gabriella i. m. (2. jegyz.) p. 222.
5. Fraknói Vilmos: *Jelentés a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról és gyarapodásáról 1876/7-ben*. In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1877. p. 320–323.
6. Fraknói Vilmos: *Jelentés a M. N. Múzeum könyvtárának állapotáról és gyarapodásáról 1878/9-ben*. In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1879. p. 261–263.
7. *Verzeichniß der in den österreichischen Kronländern erscheinenden Zeitungen und periodischen Druckschriften, nebst Preisangabe für das Jahr 1861*. Wien, 1861. 23 p. 6 mell. – A bécsi kiadványsorozatot a kiegészítés után a Magyar Királyi Postaigazgatóság árjegyzékei váltották fel a hazai lapok, illetve hazai terjesztésű külföldi lapok tekintetében.
8. *Országos nagy képes-naptár 1861-dik évre*. 1. évf. Szerk. Girókuti P. Ferencz. Pest : Landerer és Heckenast, 1861. p. 411–415. – Az „egély” szó nyelvújítási alkotás, jelentése: vallás.
9. Aigner Lajos (írói nevén Abafi Lajos) (Nagyjécsa, 1840. febr. 11. – Bp., 1909. jún. 19.) könyvkereskedő és kiadó, irodalomtörténész, bibliográfus, entomológus. – Szinyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 1. köt. Bp. : Hornyánszky, 1891. col. 10–12.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. 1. köt. Bp., 1939. col. 298–300. – Aigner könyvészeti ajánlatáról: MTA Kézirat-tár Ms 770/62. Aigner Lajos levele id. Szinyei Józsefnek. 1861. dec. 11.

10. Aigner Lajos: *Az 1861-ki magyarországi könyvészet*. In: *Magyar Tudományos Értekező*, 1862. 1. köt. 1. füz. p. 88. – A szerkesztői lábjegyzet szövegének részlete.
11. *Magyar Tudományos Értekező*, 1862. 2. köt. 2. füz. p. 180–200.
12. Kereszty Viktor: *A „Magyar Sion” repertórium*. 1863–1893. Esztergom, 1893. p. 4.
13. Miklóssy János: *A Vasárnapi Újság*. (1854–1921.) In: *A magyar sajtó története*. 2/1. 1848–1867. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp., 1985. p. 448–453.
14. *A magyar hírlapirodalom 1861 elején*. In: *Vasárnapi Újság*, 1861. jan. 6. 1. sz. p. 7.
15. *A magyar hírlapirodalom 1862 elején*. In: *Vasárnapi Újság*, 1862. jan. 12. 2. sz. p. 21–22.
16. *A magyar hírlapirodalom 1863 elején*. In: *Vasárnapi Újság*, 1863. jan. 4. 1. sz. p. 9.
17. *A magyar hírlapirodalom 1864 elején*. In: *Vasárnapi Újság*, 1864. jan. 3. 1. sz. p. 9.
18. *A magyar hírlapok 1865-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1865. jan. 1. 1. sz. p. 7.
19. *A magyar hírlapok 1867-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1867. jan. 13. 2. sz. p. 18–19.
20. MTA Kézirattár Ms 770/92. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1867. jan. 14. – Demjén Józsefről: Szinnyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 2. köt. Bp., 1893. col. 775.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. 5. köt. Bp., 1943. col. 531.
21. *Irodalmi Értesítő*, 1867. 1. sz. p. 16. – Aigner szerint a lap terjesztése a *Tanügyi Füzetek*-hez mellékelve történt.
22. *Szerkesztői mondani való*. In: *Irodalmi Értesítő*, 1867. 2. sz. p. 32.
23. Rautmann kiválása után, 1869 áprilisától Aigner egyedüli tulajdonosa lett a cégnek.
24. Idősb Szinnyei József (Rév-Komárom, 1830. márc. 18. – Bp., 1913. aug. 9.) Fiatalemberként vett részt a szabadságharcban, majd Komáromban sógora, Beöthy Zsigmond ügyvédi irodájában dolgozott. 1853 augusztusában nősült meg, s egy évig apósánál, Gancsházán élt, majd 1854-ben Pozsonyba költözött, ahol előbb Samarjay Károly ügyvédi irodájában dolgozott, majd biztosítótársasági hivatalnok lett. Ebben az időben idegen nyelvek tanulásával is foglalkozott: az általa ismert latin, francia és német mellett megtanult angolul, spanyolul és olaszul is. Gyűjtési hajlama már fiatal korában megnyilatkozott: kezdetben színlapokat, gázsajjelentéseket gyűjtött, majd az 1860-as évek elejétől kezdett érdeklődése a bibliográfia, különösen a sajtótörténet, a hírlapirodalom felé irányulni. Kezdetben külföldi hírlapokat is gyűjtött, a későbbiekben – hely hiányában – már csak a hazai hírlapokra terjedt ki gyűjtési köre; nemcsak az előfizetési felhívás, a mutató-, vagy az első szám megszerzésére törekedett, hanem azokra a lapszámokra is, melyek adatokat szolgáltattak a lap történetére, változására vonatkozóan. 1862 és 1866 között jelentek meg a *Vasárnapi Újság*-ban a hazai hírlapirodalom történetét a kezdetektől 1853-ig bemutató bibliográfiai munkái. A hatvanas évek közepén már felmerül tervei között a hírlap-repertóriumok készítése, valamint a hazai írók életére és munkásságára vonatkozó adatgyűjtés megkezdése. 1869-ben költözött Pestre, majd miután a biztosítótársaság, amelynél dolgozott 1872-ben megbukott, az év december 23-ától az Egyetemi Könyvtár munkatársa, 1876 decemberétől ideiglenes igazgatója lett. 1884 júliusától a Magyar Nemzeti Múzeum részlegeként létrejött Országos Hírlapkönyvtár vezetője (kezdetben egyetemi könyvtárosi állása mellett, s csak 1888 novemberétől a múzeumi könyvtár tisztviselejeként). 1870–1894 között a *Vasárnapi Újság*-ban, 1895–1904 között pedig a *Magyar Könyvszemle*-ben jelentek meg éves sajtóbibliográfiái. A *Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a című munkájának három kötete 1874–1885-ben jelent meg az Akadémia megbízásából. 1878-ban adta ki a Királyi Magyar Természettudományi Társulat a *Magyarország természettudományi és matematikai könyvésze 1472–1875* című bibliográfiáját, melyet fiával, ifj. Szinnyei Józseffel együtt készített. Fő műve *Magyar írók élete és munkái* 14 kötete (1891–1914). Munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Személye még életében a hangyaszorgalmú, fáradhatatlan bibliográfus szimbólumává vált. Királyi tanácsosi címmel való kitüntetésekor (1897-ben), így jellemzi őt kollégája, Esztergár László: „Igazi bibliográfus ő, a ki összes tudását, rendkívüli munkásságát mind arra használja, hogy másoknak a dolgán könnyítsen.” – Szinnyei József, id.: *Magyar írók élete és munkái*. 13. köt. Bp.: Hornyánszky, 1909. col. 961–968.; Eötvös Lajos: *Hatezer hírlap*. In: *Vasárnapi Újság*, 1871. szept. 3. 36. sz. p. 455–456.; Abafi Lajos: *Idősb Szinnyei József*. Bp., 1881. 12 p. 1 t. (Klny.: *Figyelő*, 10. köt. 1881. 1. sz.); [Esztergár László] (e.): *Szinnyei József kitüntetése*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 221.; *Id. Szinnyei József székfoglalója a M. Tud. Akadémiában*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1901. p. 416–417.; *Szinnyei bácsi Székesfehérvárott*. In: *Székesfehérvári Hírlap*, 1902. aug. 27. 102. sz. p. 3.; Gulyás Pál: *Id. Szinnyei József*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1913. p. 257–259.; *Id.*

- Szinnyei József halálához. In: *Magyar Könyvszemle*, 1913. p. 264–285.; Pintér Jenő: *Szinnyei József I. tag emlékezete*. Bp., 1927.; Kozocsa Sándor: *Adatok id. Szinnyei József életéhez (1830–1913)*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1964. p. 66–70.; *Idősebb Szinnyei József hagyatéka az Akadémia Könyvtára kéziratárában*. Közli M. Kondor Viktória. In: *Magyar Tudomány*, 1964. 12. sz. p. 781–793.; Vértesy Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár a kapitalizmus kibontakozása korában*. In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*. 4. 1968. Fel. szerk. Vértesy Miklós. Bp., 1968. p. 115–164. – Aigner Lajos 1860–63 között Pozsonyban a Schwaiger könyvkereskedés alkalmazottja, s valószínűleg ekkor ismerkedett meg a szintén Pozsonyban lakó Szinnyeivel, s az MTA Könyvtárának Kéziratárában fennmaradt levelek alapján, kapcsolatuk attól kezdve folyamatos volt.
25. MTA Kéziratár Ms 770/121. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1869. jan. 13.
 26. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1869. jan. 15–20.
 27. Uo. 1869. jan. 26.
 28. *Magyar Könyvészet*, 1869. I. sz. p. 8.
 29. Aigner Lajos: A „Magyar könyvészet” első folyamát ... In: *Magyar Könyvészet*, 1869. 11–12. sz. p. 1.
 30. MTA Kéziratár Ms 770/126. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek. 1870. ápr. 1.
 31. Szinnyei József: *Egy kis hírlapirodalmi statisztika*. In: *Vasárnapi Újság*, 1868. aug. 23. 34. sz. p. 406–407.
 32. *A magyar hírlapirodalom 1868/9-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1869. jan. 31. 5. sz. p. 62–64.
 33. Szinnyei az 1868/69. évi hírlapjegyzékkel kapcsolatban a következőt jegyezte föl naplójába: „Vas. Újs.-ban megjelentek az 1868. [évi] magyar hírlapok (az én czéduláimról lemásolva), s az újon keletkezettek, ügyesen összeállítva! de csak nevemet felemlíthettek volna hálából.” – MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1869. jan. 31.
 34. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1868- és 69-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1869. dec. 12. 50. sz. p. 687.
 35. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1870. jan. 6.
 36. Uo. 1870. jan. 11.
 37. A kurrens hírlap-bibliográfiáért Szinnyei honoráriumot nem, csak „elismerést és tiszteletpéldányt” kapott: Uo. 1870. [év végi összegzés].
 38. Uo. 1870. jan. 16. – Nagy Miklós kifogást emelt néhány hazai nem magyar nyelvű lap közlésével kapcsolatban.
 39. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. jan. 29. 5. sz. p. 34–36.
 40. Szinnyei József: *A német hírlapirodalom Magyarországon 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. jan. 30. 5. sz. p. 62–63.
 41. Szinnyei József: *A szláv és román hírlapirodalom Magyarországon 1870-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1870. febr. 20. 8. sz. p. 98.
 42. Uo.
 43. Például 1871-ben a 6., 8., 11., 15., 20., 24., 29., 42., 44. és 52. számban.
 44. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1871-ben*. In: *Vasárnapi Újság*, 1871. jan. 29. 5. sz. p. 61–63.
 45. Buzinkay Géza: *A nemesi értelmiség református színezetű lapja, a Vasárnapi Újság*. In: *A magyar sajtó története*. 2/2. 1867–1892. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp., 1985. p. 217–225.
 46. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1876*. In: *Vasárnapi Újság*. 1876. jan. 23. 4. sz. p. 57–59.
 47. *Felhívás*. In: *Vasárnapi Újság*, 1895. jan. 19. 3. sz. p. 46.
 48. MTA Kéziratár Ms 18. Id. Szinnyei József: Naplóm. 1895. jan. 18., 22–23.
 49. Szinnyey [sic!] József: *A mi hírlapjaink*. In: *Reform*, 1872. jún. 2. 149. sz. p. 1.
 50. Illyés Katalin: *Adatok a hírlaptári állomány kialakulásának történetéhez 1884-től 1914-ig*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1970–1971. Fel. szerk. Németh Mária. Bp., 1973. p. 243–269.
 51. Eötvös Lajos (Mezőszentgyörgy, 1848. márc. 1. – Pest, 1872. márc. 6.) 1869. július 1-jétől a Széchényi Könyvtár napidíjas alkalmazottja. 1870-ben a bécsi egyetemen a német nyelv mellett könyvtártudományi vonatkozású tanulmányokat folytatott. 1871. szeptember 22-étől kinevezett könyvtári segéd a Széchényi Könyvtárban. – Szinnyei József i. m. (24. jegyz.) 2. köt. Bp., 1893. col. 1360–1362.; *Magyar életrajzi lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. 1. köt. Bp. : Akad. K., 1967. p. 432.; Somkuti Gabriella i. m. (2. jegyz.) p. 273.
 52. Eötvös Lajos i. m. (24. jegyz.)
 53. Szinnyey [sic!] József i. m. (49. jegyz.)

54. *Emlékirat országos közgyűjteményeinkről.* Az országos gyűjtemények megvizsgálására és szervezésük fölött véleményadásra összehívott országos szakbizottság megállapodásai nyomán és megbízása folytán összeáll. P. Szathmáry Károly. Bp., 1874. p. 8.
55. [Papp Miklós, K.] K. P. M.: *Mikor lesz hírlapkönyvtárunk?* In: *Történeti Lapok*, 1874. 4. sz. p. 62.
56. Szinnyei József: *A magyar hírlapirodalom 1875-ben.* In: *Vasárnapi Újság*, 1875. jan. 24. 4. sz. p. 57–60.
57. Szinnyei József, idősb: *Alapítsunk hírlap-könyvtárat!* In: *A Hon*, 1880. okt. 16. 271. sz. Reggeli kiad. p. 6.
58. Szinnyei József, idősb: *Alapítsunk hírlap-könyvtárat!* In: *Figyelő*, 9. köt. 1880. p. 345–350.
59. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: *Naplóm.* 1880. okt. 17.
60. Uo. 1880. okt. 18.
61. Uo. 1880. okt. 27.
62. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: *Munkálataim.* fol. 335–336. – Kéziratos szöveg, Szinnyei javításaival. A közlés a javítások figyelembe vételével történt.
63. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: *Naplóm.* 1880. okt. 27., nov. 7., 10., 14., 16., 17.
64. *A Nemzeti Múzeum ügyeinek megvizsgálására kiküldött országos bizottság jelentése.* [Összeáll.] Radvánszky Béla. In: *Magyar Könyvszemle*, 1881. p. 31–63.
65. *A múzeumi bizottság jelentése.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1881. p. 98.
66. Majláth Béla: *Jelentés a M. N. Múzeum könyvtárának állapotáról 1880/81-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1881. p. 258–267.
67. Majláth Béla: *Jelentés a M. Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról 1881–2-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1882. p. 340–350.
68. Vértessy Miklós i. m. (24. jegyz.)
69. *Országos hírlapkönyvtár.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1884. p. 321. – A Magyar Könyv-Szemle szerkesztője Csontos János volt, aki korábban ellenezte Szinnyeinek a hírlapkönyvtár megvalósítására vonatkozó javaslatát.
70. Szinnyei József, id.: *A hírlap-könyvtár.* In: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára.* 1802–1902. Bp., 1902. p. 49–53.; Goriupp Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884–1934.* Bp., 1934. 23 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai 3.); Illyés Katalin i. m. (50. jegyz.)
71. OSZK Irattár. Az 1889. évi iratok végén található un. „Csontos-lomtár” anyagában.
72. Kereszty István: *A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának hírlaposztálya.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1895. p. 235–249.
73. Fraknói Vilmos: *Magyar Könyv-Szemle.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1876. borító címlapverző.
74. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1876-ban.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1876. p. 43–52., 103–112., 160–166.
75. *Tizenhetedik akadémiai ülés. Összesülés. 1873. április 28-án.* In: *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873. 7. sz. p. 121–124.
76. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: *Naplóm.* 1876. jan. 6.
77. Uo. 1876. jan. 11.
78. Uo. 1876. jan. 13., febr. 12.
79. Uo. 1876. ápr. 1.
80. Szinnyei József: *Észrevételek könyvtárrendezés tervvázlatára.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1879. p. 305–313.
81. Szinnyei József i. m. (46. jegyz.)
82. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1812. Schönher Gyula hivatalos iratai fol. 347–374.
83. Schönher Gyula: *A Magyar Könyv-Szemle új folyama.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1892/93. p. 376–377.
84. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: *Naplóm.* 1895. jan. 23., 24.
85. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: *Munkálataim.* fol. 550–599.
86. MTA Kézirattár Ms 18. Id. Szinnyei József: *Naplóm.* 1895. febr. 15., 16.
87. Szinnyei József, id.: *A magyar hírlapirodalom 1895-ben.* In: *Magyar Könyv-Szemle*, 1895. Mell. 28 p.
88. Szinnyei József, id.: *A magyar hírlapirodalom 1896-ban.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1896. 1. mell. 26 p.
89. Kereszty István: *Az idegennyelvű hazai hírlapirodalom 1896-ban.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1896. 2. mell. 7 p.

90. Kereszty István (Pest, 1860. máj. 22. – Bp., 1944. febr. 8.) könyvtáros, közép- és zeneiskolai tanár, zenekritikus, szakíró, műfordító. Tanári oklevelének megszerzését követő évben, 1884. okt. 4-étől napidíjként a múzeumi hírlapkönyvtár munkatársa. Gyakornokká váló kinevezését 1888-ban Majláth Béla, a Széchényi Könyvtár vezetője a következő indokokkal javasolta: „Kereszty István 27 éves, nős családos, tanképesített közép tanodai tanár, a magyar és német nyelv és irodalmi szakban, [...] a hírlap könyvtárban mint ott alkalmazott a teendőket teljesen elsajátítván a francia nyelv volt óra díjas tanára ezen nyelvtanban jártas, s jelenleg az angol és szerb nyelvekkel foglalkozik, s a műtörténet, aethetica, paedagogia és zeneelméletet irodalmilag művelni [...], s a Magyar tudományos akadémia által kiadandó vállalatban a bibliographiai részt készítvén oly tudományos képzettséget tanúsít, mely a közönséges színvonalon jóval felül áll [...]”. Az év márc. 7-étől gyakornok, 1894. júl. 13-ától segédőr, 21 éven át Szinnyei oldalán a hírlaptár beosztott munkatársa, majd 1905–1920 között a hírlaptár vezetője. 1920-ban megbízást kapott a könyvtár zeneműtári részlegének megszervezésére. 1922-ben, nyugdíjba vonulásakor vált meg a Széchényi Könyvtártól. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 6. köt. Bp. : Hornyánszky, 1899. col. 97–101.; [Goriupp Alisz] (G. A.): *Kereszty István. In: Magyar Könyvszemle*, 1923. p. 157–158.; Rédey Tivadar: *Kereszty István. 1860–1944. In: Magyar Könyvszemle*, 1944. p. 167–169.; *Zenei lexikon*. Főszerk. Bartha Dénes. Átd. kiad. 2. köt. Bp. : Zeneműk., 1965. p. 315.; *Új magyar irodalmi lexikon*. Főszerk. Péter László. 2. Bp. : Akad. K., 1994. p. 1021.; Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sor. Sajtó alá rend. Viczián János. Pótlás a 16. köt.-hez, 17. köt. Bp. : Argumentum : MTA Kvtár, 1995. col. 223–224.; OSZK Irattár 34/1888.
91. *A hazai hírlapok jegyzéke, [...] In: Magyar Könyvszemle*, 1898. p. 422.
92. Kováts László (Polgárdi, 1871. nov. 5. – Bruck an der Mur, 1909. szept. 5.) A középiskolát Székesfehérváron végezte. A budapesti egyetemen jogot és bölcsészetet hallgatott. 1897. márc. 1-jétől a Széchényi Könyvtár napidíjas gyakornoka, 1898. júl. 3-ától könyvtári segéd, 1901. okt. 30-ától másodosztályú, 1902. nov. 27-étől első osztályú segédőr. Kezdetben a Nyomatványi osztályon könyvfel dolgozással foglalkozott, később a köteles nyomtatványok szerzeménykönyvét vezette. A könyvtári jelentés szerint „nem annyira tudományos képzettséget, mint gyakorlati érzéket és ügyességet kívánó” munkákban volt használható. Szerkesztette a *Magyar Könyvszemlé*-ben az 1898–1900. évi folyóiratok bibliográfiáját, cikkeket, oklevél-ismertetéseket írt. A Magyar Néprajzi Társaság jegyzőjeként ő készítette az *Ethnographia* 1–10. évf.-ának repertóriumát. 1902. jan. 13-ától a levéltárban teljesített szolgálatot. Munkahelyéről, 1903 és 1909 között, több alkalommal okmányokat lopott el, melyeket – a tulajdonbélyegzés kiretusálása után – közvetítők útján megvásároltatt a múzeummal. Az 1909. szept. 3-án elrendelt vizsgálatot követően öngyilkos lett. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 6. köt. Bp. : Hornyánszky, 1899. col. 1330–1331.; *Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentése. In: Ethnographia*, 1900. p. 181.; *A Nemzeti Múzeum tolvaja. In: Pesti Napló*, 1909. szept. 2. 207. sz. p. 6–7.; *A Múzeum tolvaja – öngyilkos. Kováts László agyonlőtte magát. In: Pesti Napló*, 1909. szept. 7. 211. sz. p. 4–5.; OSZK Irattár 28/1902., 542/1909., 239/1911.
93. *A hazai hírlapirodalom 1898-ban*. [Összeáll.] id. Szinnyei József, Kereszty István, Kováts László. *In: Magyar Könyvszemle*, 1899. Mell. 54 p.
94. Horváth Ignác (Tata, 1851. jan. 21. – Bp., 1911. aug. 17.) Napidíjas gyakornokként 1876 szeptemberében lépett a Széchényi Könyvtár szolgálatába. 1879–81 között a budapesti egyetem bölcsészkarának hallgatója. 1882. máj. 27-étől kinevezett könyvtári frnökként (feltehetően 1884-ig) a hírlapgyűjtemény kezelése is a feladatkörébe tartozott. 1886. okt. 16-tól segédőr, s Barna Ferdinánd utódaként a könyvek feldolgozását végezte a Nyomatványi osztályon. 1898-tól (múzeumi őrként) a kötelespéldány-iroda vezetője. Egyéb szakirodalmi és bibliográfiai munkái mellett 1881 és 1891 között a *Magyarországi Könyvészet* című kurrens bibliográfia szerkesztője, továbbá A hazai hírlapirodalom 1901–1909. éveire vonatkozó jegyzékekben a Folyóiratok című rész összeállítója a *Magyar Könyvszemle* mellékleteiben. 1911-ben öngyilkos lett a Jendrassik-klinikában. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 4. köt. Bp. : Hornyánszky, 1896. col. 1208–1209.; *Kinevezések. In: Magyar Könyv-Szemle*, 1882. p. 241–242.; *Horváth Ignác. In: Magyar Könyvszemle*, 1911. p. 280–281.; Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) 14. köt. Bp., 1993. col. 347.; OSZK Irattár 77/1889.
95. *A hazai hírlapirodalom 1904-ben*. [Összeáll.] id. Szinnyei József, Kereszty István, Horváth Ignác. *In: Magyar Könyvszemle*, 1905. Mell. 65 p.

96. Zászló János az Arad megyei Szőlőson (Csigérszőlős) született. Atyja görög-keleti pap volt. Brassóban érettségizett, Bukarestben teológiát végzett, s mint görögkeleti pap, az aradi egyházkerület jegyzője lett. Aradon, majd Radnán (Máriaradna) tanított felekezeti, illetve polgári iskolában. Egyházi állását elvesztve Alsókubinban tanfelügyelői írnok, később hírlapíró. A Széchényi Könyvtárban 1904-től napidíjasként dolgozott a Hírlapkönyvtárban, de munkájával és magatartásával nem vívott ki elismerést, ezért Fejérfapatak László, a könyvtár vezetője, javasolta a múzeum igazgatójának Zászló János 1908. ápr. 30-ával való elbocsátását. OSZK Irattár 124/1908., 142/1908., Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának utalványkönyve. 1904. 394. tétel.
97. *A hazai hírlapirodalom 1907-ben.* [Összeáll.] Kereszty István, Horváth Ignác. In: *Magyar Könyvszemle*, 1908. 3. sz. Mell. 20, [2] p.
98. Fitos Vilmos (Pécel, 1875. jan. 21. – Bp., 1955. okt. 19.) filozófus, könyvtáros. Budapesten, a református gimnáziumban érettségizett, majd a budapesti egyetem magyar–német szakán kezdett tanulni. Átiratkozva a jogi karra, 1902-ben államtudományokból doktorált. Egy évig filozófiát hallgatott a berlini egyetemen. 1904. ápr. 5-től a Széchényi Könyvtár napidíjasa, 1908. december 31-étől múzeumi segédőrként a könyvtár kinevezett munkatársa, 1915-ben múzeumi őr. A kötelezpéldányirodán dolgozott, melynek 1918. december 31-étől lett a vezetője, majd 1923. február 15-étől a Hírlaptár vezetője volt. 1926. február 16-ával kezdődően megbízást kapott a kultuszminisztérium könyvtárának rendezésére. Március 30-ától a VKM Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárának, majd 1931-től az Iparművészeti Múzeum könyvtárának igazgatója volt 1935-ig, nyugdíjba vonulásáig. Filozófiai tudományos munkákat, művészeti, földrajzi tanulmányokat, pedagógiai cikkeket írt. – Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) 9. köt. Bp., 1992. col. 205–206.; Hodinka László: *Fitos Vilmos. 1875–1955.* In: *Könyvtáros*, 1979. 9. sz. p. 557–558.; Hóman Bálint: *Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár 1923. évi állapotáról.* In: *Magyar Könyvszemle*, 1924. p. 106–120.; *A vallás- és közoktatásügyi...* In: *Magyar Könyvszemle*, 1926. p. 201.; Fitos Vilmos, ifj.: *Fitos Vilmos.* In: Fitos Vilmos: *A kétféle gondolat bölcsesete. 1. A tudomány és tárgya.* Veszprém : Comitatus, 1993. p. 167–169.; OSZK Irattár 234/1904., 243/1904., 659/1908., 309/1920. Fitos Vilmos igazolása, 154/1926. Fitos Vilmos jelentése.
99. *A hazai időszaki sajtó 1910-ben.* Összeáll. Kereszty István, Fitos Vilmos. In: *Magyar Könyvszemle*, 1911. 2. mell. 90, [2] p.
100. Gulyás Pál: *Könyvtári problémák.* Bp., 1917. p. 101.
101. A magyar nyelvű kiadványok jegyzékeit egészen 1878-ig, a Magyar Könyvkereskedők Egylete *Corvina* című lapjának megindulásáig közzétette.
102. *Oesterreichischer Catalog.* Zweiter Theil. Wien, 1868. p. 69.
103. *Oesterreichischer Catalog.* Dritter Theil. Wien, 1868. p. 32.
104. Uo. p. 40.
105. Sennovitz Adolf: *A „Csak Szorosan” budapesti könyvkereskedő-segédék egyesületének története.* Bp., 1898. p. 59.
106. *Magyar Könyvészet. 1876. Jegyzéke az 1876. évben megjelent új, vagy újjólag kiadott magyar könyveknek és térképeknek, az alakok, lapszámok, megjelenési helyek, kiadók és árak fölemelésével és tudományos szakmutatóval.* A „budapesti könyvkereskedő-segédék egylete” megbízásából összeáll. Makári Gerő. + Függelék: *A magyar hírlapok és folyóiratok 1877-ben.* Bp., 1877. XXVII. 97 p.
107. Makári Gerő (Eger, 1845. márc. 12. – Bp., 1907.) Mint könyvkereskedő segéd Budapesten Ráth Mórnál, Grill Károlynál, a Franklin Társulatnál, Kolozsváron pedig a Stein cégnél dolgozott. 1889-től az Athenaeum tisztviselője volt. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 8. köt. Bp., 1902. col. 409.; Gulyás Pál i. m. (90. jegyz.) szerkesztés alatt lévő kötetének kézirata alapján.
108. *A magyar könyvkereskedők egylete 1885. június 17-én tartott vál. ülésének jegyzőkönyve.* In: *Corvina*, 1885. jún. 20. 17. sz. p. 67–68.
109. MTA Kézirattár Ms 770/62. Aigner Lajos levele id. Szinnyei Józsefnek.
110. Kozocsa Sándor i. m. (24. jegyz.)
111. *Irodalmi Értesítő*, 1867. 1. sz. p. 16.
112. „*Magyar Könyvészet.*” In: *Magyar Könyvészet*, 1869. 1. sz. p. 1.
113. Aigner Lajos i. m. (29. jegyz.)

114. *Bevezetés. In: Irodalmi Értesítő*, 1874. 1. sz. p. 1.
115. OSZK Kézirattár Quart. Hung. 2763. Id. Szinnyei József: Munkálataim. fol. 335–336.
116. *Mit akarunk. In: Társalgó*. 1885. jan. 4. 1. sz. p. 1.
117. Bayer Ferenc (Pest 1854. szept. 26. – Debrecen 1912.) tanár, író, lapszerkesztő. – Szinnyei József, id. i. m. (24. jegyz.) 1. köt. Bp., 1891. col. 724.; Gulyás Pál i. m. (20. jegyz.) 2. köt. Bp., 1940. col. 778.
118. OSZK Irattár 47/1885.
119. Fülöp Attila: *A Fejér megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Székesfehérvár : Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, 1965. p. 119–120.
120. *Argus de la Presse ... In: Magyar Könyv-Szemle*, 1894. p. 207–208. – 1899-től a könyvtár a bécsi Observer újságszervező-vállalattal ált kapcsolatban, amely a külföldi sajtó cikkeinek kivágataival látta el alkalmanként. (Erzsébet királyné 1898-ban történt meggyilkolása, magyar részvétel az 1900. évi párizsi világkiállításon, Jókai Mór, Munkácsy Mihály halála stb.) OSZK Irattár 426/1899., 674/1903., 346/1904.
121. *Történeti repertorium, összeállítva a hazai hírlapokból*. 1884 január. Összeáll. id. Szinnyei József]. *In: Századok*, 1884. p. 186–187.
122. *Bibliográfiai társaság. In: Vasárnapi Újság*, 1897. 29. sz. júl. 18. p. 475.; *Magyar bibliográfiai társaság. In: Magyar Könyvszemle*, 1897. p. 316–318.
123. Váradai Ödön (Nagyvárad 1874. jún. 28. – ?) ügyvéd, politikus, szép- és szakíró. Ügyvédi vizsgája után 1901 nyarán Nagyváradon nyitott ügyvédi irodát. A *Corviná*-ban több cikke jelent meg. Kapcsolatot tartott fenn id. Szinnyei Józseffel: számos nagyváradai író életrajzát küldte meg számára. Személyesen is találkozott. – *Magyar zsidó lexikon*. Szerk. Újvári Péter. Bp., 1929. p. 939.; *Kortársak lexikona. A romániai magyar nyelvterület szellemi és közéleti személyiségei*. Összeáll. Gara Ernő. Cluj, 1939. p. 108.; *A tegnap városa. A nagyváradai zsidóság emlékkönyve*. Kiad. a Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete Izraelben. Tel-Aviv, 1981. p. 117.; OSZK Kézirattár Oct. Hung. 882. Id. Szinnyei József nyaralási naplójegyzetei 1899. aug. 11.; MTA Kézirattár Ms 18. Szinnyei József, id.: Naplóm. 1899. nov. 10., 1900. jan. 27.
124. Váradai Ödön: *Indítványok egy évenkénti repertorium és bibliográfia érdekében. In: Corvina*, 1900. júl. 20. 20. sz. p. 102–103. – Váradai másik indítványa egy valóban teljes, évenkénti könyvészet kiadatására irányult.
125. Váradai Ödön: *Repertorium és bibliográfia. In: Magyar kritika*, 1900. aug. 1. 20–21. sz. p. 293–294.
126. [Esztegar László] – e. –: *Magyar Könyvészet 1886-tól 1900-ig. In: Magyar Könyvszemle*, 1901. p. 110–111.
127. Gyalui Farkas: *A könyvtári tudományok célja és feladata Magyarországon*. Kolozsvár, 1903. p. 15–17.
128. Gulyás Pál: *Magyar tudományos könyvészet terve. In: Magyar Könyvszemle*, 1912. p. 289–301.
129. *A magyar bibliográfia kérdése*. [Írta] Bibliográfus. *In: Könyvtári Szemle*, 1913. 4. sz. p. 28–29. – A cikket cím nélkül közzétette még: *Corvina*, 1913. júl. 20. 20. sz. p. 118–119.
130. Kózhalmi Béla: *Nincs nemzeti bibliográfiánk*. Bp. : Lantos, 1914. p. 26–27.
131. OSZK Irattár 1918/149.
132. Szinnyei József: *Magyar Könyvészet*. Országos katalógus. *In: Magyar Szalon*, 1898. p. 548–552.

**DIE LAUFENDEN NATIONALBIBLIOGRAPHIEN VON ZEITUNGEN
UND ZEITSCHRIFTEN IM ZEITALTER DES DUALISMUS,
UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DER SZÉCHÉNYI-
NATIONALBIBLIOTHEK
1867–1918**

F. KÉGLI

Bei einem Überblicken des mehr als ein halbes Jahrhundert dauernden Zeitalters des Dualismus ist festzustellen, dass der Bedarf nach Information über die Existenz von Zeitungen und Zeitschriften – abgesehen von den letzten Kriegsjahren – die laufende allgemeine Nationalbibliographie von Periodika am Leben erhielt. Die Formen der Informierung entstanden schon vor dem Österreichisch-Ungarischen Ausgleich. Die Wiener Hofpost veröffentlichte regelmäßig in deutscher Sprache die Liste der im Reich erscheinenden Zeitungen und Drucksachen, mit Angabe ihres Abonnementpreises. Eine detailliertere Darstellung der ungarischen Periodika gab der in Pest erschienene, für das Jahr 1861 geltende *Országos Nagy Képes Naptár* (Großer Landes-Bildkalender), durch die Publizierung der Beschreibung von 48 Zeitungen und 10 Zeitschriften. Der im Jahre 1862 erschienene *Magyar Tudományos Értekező* (Großer Ungarischer Dissertator) hat in seinem Bücherkunde-Material, das von Lajos Aigner redigiert wurde, auch die Pressebibliographie für die Jahre 1861 und 1862 veröffentlicht.

Die Zeitung *Vasárnapi Újság* (Sonntagszeitung) teilte im Januar 1861 die Liste der ungarischen Zeitungsliteratur für das gegebene Jahr mit und bot bis 1894 durchgängig dieser bibliographischen Gattung Raum. Die Széchényi-Nationalbibliothek wurde erst nach der Neuordnung ihres Bestandes nach dem Klassifikationssystem der Münchener Hof- und Staatsbibliothek von 1868 bis 1876 in die Lage versetzt, die nationale bibliographische Dienstleistung – darunter die Liste der Zeitungen und Zeitschriften – auf den Seiten der *Magyar Könyvszemle* (Ungarische Bücherrundschau) zu starten. Die Pressebibliographie, die in der Zeitschrift als Teil der laufenden nationalen Bibliographie 1876 erschienen ist, wurde mit dem nächsten Jahr aufgelöst und darauffolgend beinahe zwanzig Jahre nicht fortgesetzt.

Eine prägende Persönlichkeit der Arbeiten an der laufenden nationalen Bibliographie war József Szinnyei der Ältere, der sich auf das Ersuchen von Lajos Aigner im Jahre 1869 mit seinen Zusammenstellungen im Zeitungsliteratur-Teil der Monatszeitschrift *Magyar Könyvészet* (Ungarische Bücherkunde) der Redaktionsarbeit der laufenden Nationalbibliographie anschloß. Seine diesbezügliche bibliographische Tätigkeit setzte er ab 1870 in der *Vasárnapi Újság* fort, und später – als die Széchényi Nationalbibliothek wieder in der laufenden allgemeinen Nationalbibliographie der Zeitungen und Zeitschriften federführend wirkte – ab 1895 in den Beilagen zur *Magyar Könyvszemle*. In der Bibliothek wirkten außer József Szinnyei dem Älteren noch István Kereszty, László Kovács, Ignác Horváth, Vilmos Fitos und János Zászló an der Redigierung der laufenden Pressebibliographie mit. Diese Bibliographien erfüllten die informierende, die Ganzheit der Veröffentlichungen jährlich erfassende und gleichzeitig repräsentative Funktion der laufenden nationalen Bibliographie.

Von den ungarischen Buchhändlern spielte Lajos Aigner eine hervorragend aktive Rolle in der Frage der laufenden nationalen Pressebibliographien. Seine aus methodischem Gesichtspunkt Aufsehen erregenden Lösungen waren nur in kurzlebigen Periodika zu beobachten, und so können sie das zu gestaltende Bild über die Pressebibliographie der Zeit nur nuancieren. Die Zeitungs- und Zeitschriftenliste der *Irodalmi Értesítő* (Literaturanzeige) von József Demjén, der Zeitungsliteratur-Teil von Szinnyei in Lajos Aigners *Magyar Könyvészet* waren das Ergebnis selbständiger Forschungsarbeit, aber die als Anhang der jährlich erscheinenden *Magyar Könyvészet* des Vereins des Buchhandels zwischen 1876 und 1914 erschienene Pressebibliographie galt ihrem Wesen nach lediglich als Zweitpublikation.

* * *

In der Periode des Dualismus ist ein kontinuierlicher Bedarf nach einem Artikelrepertorium, der mit der Argumentation der Notwendigkeit der wissenschaftlichen Orientierung begründet wird, nachzuweisen. Die Durchführung dieser Arbeiten wurde von mehreren Personen – zusammen mit der Wahrnehmung der Aufgaben der laufenden und retrospektiven nationalen Bibliographie – im Rahmen eines ungarischen bibliographischen Institutes, das einigermaßen als selbständige Einrichtung gegründet werden sollte, für möglich gehalten. Die Széchényi-Nationalbibliothek hatte wegen nicht ausreichender Subventionierung aus dem Budget, der notwendigen Personalentwicklung sowie des Platzmangels nicht die Möglichkeit, die als Vorschlag des öfteren aufgetauchten Arbeiten an der komplexen nationalen Bibliographie durchzuführen, die Führung der Institution brachte jedoch bei jeder möglichen Gelegenheit ihren Standpunkt zum Ausdruck, dass die Schaffung und Pflege der vollständigen nationalen Bibliographie (inklusive der laufende allgemeine Artikelrepertorium), ausschließlich auf die Pflichtexemplare gegründet, im Rahmen der Széchényi-Nationalbibliothek vorgenommen werden kann.